

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ НАУКИ І
ТЕХНОЛОГІЙ**

ВІСНИК КУРАТОРА

№ 69

(квітень 2022 р.)

**ДНІПРО
2022**

Укладач: Лагдан С. П.

УДК 378

Вісник куратора № 69

Рекомендовано до друку Вченою радою університету
(протокол від 28.03.2022 № 6)

ЗМІСТ

1. Воєнні конфлікти, ініційовані СРСР від 1939 року	3
2. Воєнні дії Російської федерації на пострадянському просторі. Участь у Сирійському конфлікті	14
3. Історія російсько-українського протистояння	22
4. Воєнні злочини путінської Росії	32

Український державний університет науки і технологій
вул. Лазаряна, 2, Дніпро – 49010

ВОЄННІ КОНФЛІКТИ, ІНІЦІЙОВАНІ СРСР ВІД 1939 РОКУ

Радянсько-фінська війна та її наслідки

У квітні 1938 р. СРСР почав переговори з Фінляндією з метою недопущення використання Німеччиною фінських територій для наступу та просив надати декілька островів у Фінській затоці. Це відсунуло б фінський кордон від Ленінграда на декілька десятків і сотень кілометрів. Досягти угоди не вдалось, і 13 листопада 1939 р. переговори були перервані. Уже 30 листопада 1939 р. війська СРСР вторглися у Фінляндію, це стало початком так званої «Зимової війни». СРСР розпочав, але не оголосив війну, передбачаючи легку перемогу до 60-річчя Сталіна 21 грудня. Та цього не сталося.

Хоча радянська армія в результаті стане переможцем у цій війні, поразка країни з населенням 3,7 млн людей сталася тільки через декілька місяців – і страшною ціною. Фінляндія втратила частину своєї території, проте ані морально, ані з огляду на втрати обох сторін ця невелика європейська країна переможена агресором не була.

Армію для наступу в СРСР комплектували солдатами, зовні схожими на фінів (північних блондинів). Зрештою, була розгорнута «народна армія Фінляндії», яка складалася не стільки з фінів, карелів та вепсів, скільки з білявих слов'ян, більшість із яких були білорусами. Так, офіцери в штабі цієї армії жартували: «Ми не знаємо, чи є фінські міни, але те, що є мінські фіни, це точно!» Командирами підрозділів призначали кадрових російських офіцерів.

Приводом для війни став так званий Манільський інцидент. 26 листопада 1939 р. радянський уряд звернувся до Фінляндії з нотою, у якій повідомлялось, що внаслідок артилерійського обстрілу, учиненого з території Фінляндії, загинуло 4 та було поранено 9 радянських військовослужбовців. Фінські прикордонники справді зафіксували того дня численні гарматні постріли, і, як належить у такому випадку, факт пострілів та напрямок, звідки вони лунали, занотували. Зіставлення нотаток показувало, що постріли було зроблено з радянської території. Уряд Фінляндії запропонував створити міжурядову слідчу комісію для розслідування інциденту. Радянська сторона відмовилася.

На той час в СРСР вважали, що війна буде завершена упродовж двох тижнів. На 250 тис. фінських солдатів припадало до пів мільйона радянських, 30 танків проти 3 тис., 130 літаків проти 3 800. У Москві не очікували серйозного опору з боку фінів.

Червона армія стрімко просувалася вперед, фінські війська відступали. Та незважаючи на переваги радянської армії в озброєнні та чисельності, фінські бійці використали кілька власних переваг, які мали згубний ефект для противника. Евакуація мирного населення з небезпечних районів розпочалася одразу після Манільського інциденту. Війська при відступі густо мінували територію, почали діяти численні лижні загони (добре обізнані з місцевістю вояки зненацька атакували колони радянських військ), замасковані снайпери завдавали значних втрат. Одягнені в білі камуфляжі, фінські захисники були

майже непомітні поміж засніженими деревами. Військові радянської армії спочатку носили темну уніформу й через це були легкою мішенню для фінських снайперів. Так, Сімо Хайха, фінський снайпер на прізвисько «Біла смерть», професійний фермер та мисливець, убив понад 500 радянських солдатів упродовж «Зимової війни». Фіни широко використовували оленів, це дозволяло бійцям майже нечутно перевозити кулемети та міномети лісами. Радянські ж бронетанкові колони, навпаки, було чутно за декілька кілометрів, та й просуватися вони могли тільки дорогами. Коли радянські колони зупинялися вздовж лісових доріг, фінські лижні війська крадькома проникали на їхні позиції та нищили бойові машини спереду та ззаду, а з перекритої дороги потім повністю нищили оточені колони.

На додачу зіпсувалась погода, температура впала до -40°C , а червоноармійці ще були в літній формі, радянське рушничне мастило на морозі тверділо, акумулятори вантажівок виходили з ладу.

На тлі міжнародного гніву щодо неоголошеного нападу на Фінляндію міністр закордонних справ СРСР Молотов стверджував по радіо, що радянські літаки скидали на міста не бомби, а запаси їжі для голодних фінів. У відповідь оборонці підготували для радянської армії «випивку до їжі» – дешеву протитанкову зброю, яку назвали «коктейлі Молотова», їх виготовляли з бензину та дьогтю. Державне управління спиртних напоїв Фінляндії за три місяці «Зимової війни» випустило 500 тис. таких пляшок, і фіни вдало підпалювали ними радянські танки. Так з'явилася зброя, яку й досі часто використовують у різних конфліктах. Чималу частину зброї, яку використовували фіни, вони конфіскували в радянських військових.

За вторгнення у Фінляндію СРСР тоді виключили з Ліги націй. Угорщина, Італія, Польща, Швеція, Норвегія постачали Фінляндії зброю, добровольців, гуманітарну допомогу. Великобританія та Франція розглядали план військового втручання в конфлікт на боці Фінляндії, а США ввели ембарго на постачання товарів до СРСР.

У січні 1941 р. Вінстон Черчилль сказав про цю війну: «Фінляндія показала, що вільні люди можуть зробити... Кожен може побачити, як комунізм розкладає душу нації; як робить її мерзеною та голодною в час миру й доводить її нищість та огидність під час війни. Ми не можемо сказати, якою може бути доля Фінляндії, та не може бути більш сумного видовища... ніж те, що ця чудова північна раса може бути в результаті переможена...»

Бойові дії у Фінляндії тривали 105 днів. Своєю переважною кількістю радянські війська змусили виснажених фінів відступати. 12 березня 1940 р., коли червоноармійці увійшли до передмість Вііпурі, у фінів не було іншого вибору, як прийняти жорсткі радянські умови перемир'я. Прийняття перемир'я коштувало Фінляндії 11 % її території, включно з другим містом країни Вііпурі, який росіяни назвали Виборгом.

«Зимова війна» залишила після себе понад 25 тис. загиблих фінів. СРСР у підсумку втратив понад 126 тис. солдатів. Маючи перевагу у військах та

озброєнні, СРСР поклав у фінських лісах набагато більше людей, ніж загинуло фінів. Це й не дивно, адже останні завзято воювали, захищаючи власну землю. Хрущов пізніше згадував: «Усі ми – і в першу чергу Сталін – відчували в нашій перемозі поразку від фінів. Це була небезпечна поразка, оскільки вона заохочувала наших ворогів і залишала їх у переконанні, що Радянський Союз – це колос на глиняних ногах».

Уже через рік після закінчення «Зимової війни» Фінляндія ухвалила рішення приєднатися до нацистського вторгнення в СРСР.

У 1992 р. між Фінляндією та Росією було укладено Договір «Про основи відносин», відповідно якого сторони зобов'язуються зберігати кордон між ними та поважати його непорушність і територіальну цілісність одне одного. Утім, обидві сторони по-різному тлумачать це положення. Фінляндія розглядає його як таке, що залишає можливість зміни кордону та наполягає на тому, що кордон може бути змінений мирним способом за згоди сторін.

Калінінградське питання

Як частина Східної Пруссії, Калінінградський регіон був німецькою територією протягом 700 років до його захоплення радянськими військами в 1945 р. Коли розпочалася Друга світова війна, у Кенігсберзі проживало близько 375 тис. людей. Це було одне з 10 найбільших міст Німеччини, торговельний та військовий центр. У 1945 р. місто було спустошене, його історичний центр зруйнували британські нальоти у серпні 1944 р. Частина міста була зруйнована невблаганним маршем радянської армії на Берлін. Населення міста скоротилося до менш ніж 65 тис.

Ще до закінчення війни Сталін з особливою увагою придивлявся до цього регіону (міст Кенігсберг та Мемель і навколишньої території Східної Пруссії), аргументуючи, що росіяни не мають цілорічних портів на Балтійському морі. Він стверджував, що «історично це принципово слов'янські землі». Та попри тривалі суперечки щодо цих земель російській імперії вони належали хіба що в період із 1758 до 1762 року як окуповані під час Семирічної війни.

На Тегеранській конференції 1943 р. Сталін висунув умову про передачу Кенігсберга та Мемеля під радянський контроль в обмін на підтримку пропозиції Черчилля про встановлення кордонів Польщі по «лінії Керзона» на сході та по р. Одер на заході. Рішення про передачу Кенігсберга було в цілому узгоджене СРСР, США та Великобританією й остаточно прийняте на Потсдамській конференції 1945 р. Таким чином антигітлерівська коаліція, бажаючи отримати згоду СРСР на вступ у війну проти Японії, прийняла вимогу диктатора. Відповідно, Східна Пруссія – Кенігсберг із прилеглими до нього територіями – переходили під контроль СРСР. Німецьке населення (понад 100 тис. етнічних німців) залишило регіон, натомість сюди іммігрувало російськомовне населення. Усі географічні назви були замінені на російські, у тому числі місто Кенігсберг було перейменоване на честь більшовицького революціонера в Калінінград.

У радянську епоху в Калінінградській області базувався Балтійський флот СРСР та 11-а гвардійська армія. Загалом Калінінградська область, яка межує з Польщею та Литвою, стала однією з найбільш милітаризованих територій СРСР. Після розпаду союзу в Калінінграді перебуває штаб Балтійського флоту Росії, а місто Балтійськ залишається найбільшою (поряд із Кронштадтом) базою цього флоту.

Калінінградське питання є серйозною проблемою безпеки в Балтійському регіоні. Росія неодноразово погрожувала розмістити тут оперативно-тактичні ракетні комплекси «Іскандер». У 2007 р. погрожувала їх розміщенням у відповідь на плани Дж. Буша-мол. розмістити системи ПРО у Польщі та Чехії, у 2008 – у відповідь на підписання угоди між Польщею та США про розміщення протиракетних систем «Patriot». У лютому 2014 р. заявила, що всі російські ракетні бригади будуть озброєні ОТРК «Іскандер» до 2020 року.

Для Росії цей регіон є критично важливим – контроль над Балтійським узбережжям дає стратегічну перевагу на випадок воєнного конфлікту. Сьогодні населення Калінінградської області (близько 950 тис.) на понад 80 % складається з етнічних росіян.

У наші дні польський генерал, екскомандувач сухопутних військ Вальдемар Скшипчак заявив, що Калінінградська область перебуває «під російською окупацією з 1945 року» і що Польща має «заявити на неї права». Він підкреслив, що ця територія ніколи не була російською, а історично належала Пруссії та Польщі.

Проблема належності Курильських островів

У 1945 р. СРСР вступив у війну проти Японії. Відповідно до Ялтинської угоди, в обмін на вступ у війну йому, поміж усього іншого, гарантувався контроль над Південним Сахаліном та Курильськими островами.

Захоплення радянськими військами Курильських островів (Ітуруп, Кунашир, Хабомай, Шикотан) та південної частини Сахаліну поклало початок сучасного конфлікту навколо належності цих територій. Відповідно до російської позиції, право РФ на контроль цих територій забезпечується Ялтинською угодою, Договором Сан-Франциско та Каїрською декларацією. Японія ж постійно заявляє, що Росія окупувала Курильські острови, що суперечить міжнародному праву.

Курильські острови – архіпелаг вулканічних островів у Тихому океані, що простягається від південного краю Камчатки на 1 300 км до японського острова Хоккайдо. До їх складу входить 20 великих і понад 30 дрібних островів, які відділяють Охотське море від північної частини Тихого океану. Острови мають важливе економічне значення. У шельфі Охотського моря є потужні запаси вуглеводнів. Крім того, на острові Ітуруп видобувають надзвичайно рідкісний метал реній, який використовують у ракетній техніці та авіабудуванні. За запасами цього металу острів посідає третє місце у світі.

У соціальному плані Курили для Росії жодного значення не мають, кремль розглядає їх винятково як військово-політичний об'єкт. Великих міст тут немає, більшість жителів проживають на островах «вахтовим» методом.

До окупації в 1945 р. острови входили до області Немуро префектури Хоккайдо. Після війни вони були інкорпоровані до складу Південнокурильського району Сахалінської області. Японія не визнає російського суверенітету над островами і вважає їх своїми. Вирішення суперечки в міжнародних судових інстанціях Росія блокує. Територіальний диспут є головною перепорою до укладання мирного договору між Японією і Росією як правонаступницею СРСР після Другої світової війни, який, хоч як це парадоксально звучить, не підписаний і досі, через майже 77 років після закінчення війни. Формально дві країни досі перебувають у стані війни одна з одною.

Витоки конфлікту сягають ще середини XIX ст., коли між країнами було підписано Сігодський трактат, за яким Південні Курили і Південний Сахалін визнавалися японськими, а Північні Курили та Північний Сахалін – російськими. Кордон між обома державами пролягав між островами Уруп та Ітуруп. Далі ситуація змінювалась з калейдоскопічною швидкістю:

1875 – підписання обмінного Санкт-Петербурзького договору. Японія отримувала всі Курильські острови за передачу Південного Сахаліну Росії;

1905 – підписання Портсмутського договору за результатами російсько-японської війни. Японія отримала територію Південного Сахаліну;

1945 – СРСР окупував Південний Сахалін та всі Курили;

1946 – одностороннє включення Курил і Південного Сахаліну до складу СРСР, депортація японського населення на Хоккайдо;

1956 – підписання радянсько-японської декларації. СРСР пообіцяв повернути Японії острови Шикотан і Хабомай із Південних Курил після підписання мирного договору, але договору підписано не було.

Після розпаду СРСР спір про належність островів спалахнув із новою силою. Єльцин, попри невизначні обіцянки, так і не передав Курили Японії. У 2005 р. Путін висловив готовність втілити в життя декларацію 1956 р. і передати японцям острови, проте передача так і не відбулась.

Для РФ питання належності цих територій є не стільки територіальною чи стратегічною проблемою (хоча під час «холодної війни» Курильські острови відігравали важливу стратегічну роль для СРСР, оскільки надавали найбільш безпечний прохід для надводних та підводних кораблів до Тихого океану), скільки питанням престижу через призму проблеми «переможців» та «переможених» у Другій світовій війні. Хоча варіантів пропозицій із вирішення проблеми спірних територій було більше, ніж вдосталь (поділ островів між державами, спільне управління, передача під опіку ООН тощо).

На початку березня 2022 р. Японія офіційно назвала Курильські острови «споконвічно японськими» та «незаконно окупованими». Після цього Москва фактично припинила мирні перемовини.

Придушення постановня в Угорщині

Із масових демонстрацій студентів у Будапешті 23 жовтня 1956 р. в Угорщині почалось повстання проти комуністичного режиму. До 11 листопада повстання було придушене радянськими військами.

На 1953 рік угорський комуністичний режим досяг кризового стану. Репресивні методи управління в поєднанні зі складною економічною ситуацією викликали масове незадоволення, а відтак необхідність реформ. 4 липня 1953 р. на засіданні новообраного парламенту Імре Надь, який замінив на посаді прем'єр-міністра М. Ракоши, проголосив «новий курс», що передбачав відмову від форсованої індустріалізації, стимулювання розвитку сільського господарства, підвищення стандартів життя населення та часткову демократизацію в рамках наявного режиму. Однак СРСР був невдоволений діями І. Надя. Невдоволення викликала його стаття в газеті «Szabad Nép» (Вільний народ), у якій він виступав за демократизацію партії, засуджував помилки, до яких призводить одноосібне керівництво державою, та закликав однопартійців до виявлення політичної активності. Це призвело до зміщення І. Надя з посади в 1955 р. та відкочування реформ. Почалась нова хвиля колективізації, життєві стандарти 1956 р. опустились до рівня 1938 р., що викликало гостре суспільне невдоволення. До осені 1956 р. не лише представники інтелігенції та студентства, а й більшість простих угорців відкрито проявляли незгоду з комуністичними порядками й обмеженнями прав особистості. Почались мітинги, сутички та масові заворушення, на яких усе частіше звучали вимоги виведення з Угорщини радянських військ, проведення вільних виборів, відміни цензури, звільнення політв'язнів, введення багатопартійної системи, зміщення сталіністів із державних посад.

23 жовтня 1956 р., під час чергової студентської акції, до якої приєднались озброєні робітники, було розбито й повалено пам'ятник Сталіну, здійснено ряд спроб захоплення приміщення республіканської радіостанції. Збільшувалася активність протестувальників, демонстрації і страйки поширювалися на провінційні міста Угорщини. Поліція й радянські війська, уведені в Будапешт, застосували зброю.

24 жовтня прем'єр-міністром був призначений Імре Надь. Через чотири дні він сформував новий уряд, звернувся до СРСР із вимогою вивести з Будапешта війська, а до повстанців – із закликом припинити насилля. Однак акції протесту робітників тривали, повсталі сформували 15-тисячний загін озброєної гвардії. 1 листопада Надь оголосив, що Угорщина виходить із Варшавського договору, і звернувся до ООН із проханням визнати Угорщину нейтральною державою.

Група політичних діячів прорадянської орієнтації на чолі з Я. Кадаром 3 листопада проголосила створення революційного селянсько-робітничого уряду та звернулася за допомогою до радянського керівництва. СРСР почав вводити до Угорщини додаткові війська (понад 30 тис. військ і понад 1 100 танків), операція придушення угорських заворушень отримала кодову назву «Вихор». Протягом 4 листопада в Будапешті радянські війська захопили ос-

новні стратегічні об'єкти, у гарнізонах заблокували угорські частини. І. Надь та члени його уряду були змушені шукати притулок у посольстві Югославії.

Придушення угорської революції зустріло стриману реакцію Заходу, незважаючи на те що 4 листопада керівництво повстанців звернулось до НАТО з проханням про військову та політичну підтримку.

Збройний опір тривав до 10 листопада 1956 р., у ході його придушення загинули 2 652 угорці, близько 20 тис. були поранені, понад 200 тис. були змушені рятуватися втечею до Австрії. Втрати радянської армії, за офіційними даними, склали 669 убитих, 51 зниклих безвісти і 1 540 поранених.

21 листопада Імре Надь і 12 членів його уряду були заарештовані й вивезені в Румунію, звідки їх повернули в Угорщину наприкінці грудня, коли завершилися арешти лідерів повстання. Майже 500 чол. було страчено, ще близько 30 тис. угорців було засуджено до різних термінів ув'язнення. У 1958 р. було страчено й Імре Надя та керівника військового заклоту Пала Мелетера.

Після падіння комуністичного режиму в Угорщині Імре Надя було повністю реабілітовано й урочисто перепоховано в липні 1989 р.

Лише 12 грудня 1956 р. більшістю голосів XI сесія ГА ООН звинуватила СРСР у порушенні політичної незалежності Угорщини. Проте радянські війська та радники й надалі залишились у країнах соціалізму, демонструючи їх залежність від СРСР.

«Празька весна» 1968-го

У ніч із 20 на 21 серпня 1968 р. майже 200 тис. військ і 5 тис. танків країн Варшавського договору ввійшли на територію Чехословаччини для придушення «Празької весни» – періоду лібералізації комуністичного режиму в країні. Чехословацькі громадяни, які демонстраціями, мітингами та іншими мирними способами протестували проти інтервенції, були безсилі проти радянських танків.

Підтримувані СРСР комуністи Чехословаччини захопили владу в країні в 1948 р. й до 1964 р. послідовно діяли за вказівкою з Москви. Та в середині 1960 рр. в Чехословаччині почався рух за проведення економічних та суспільних реформ і дотримання свободи слова. Напруженість у країні підсилювалася тим, що першому секретарю компартії Чехословаччини Антоніну Новотному опонували словацькі лідери Александр Дубчек і Густав Гусак, невдоволені командною роллю центрального уряду й домінуванням чехів на керівних посадах і постах.

У січні 1968 р. А. Дубчак був одностайно обраний першим секретарем компартії Чехословаччини. У квітні він запропонував програму реформ, яка передбачала демократичні вибори, більшу автономію Словаччини, свободу слова і віросповідань, відміну цензури преси, зняття обмежень на поїздки за кордон, а також зміни в системі управління й функціонування промисловості та сільського господарства. Дубчек образно називав мету реформ побудовою «соціалізму з гуманним обличчям», а масова підтримка цього курсу громадя-

нами країни була настільки активною, що практично відразу відобразилась в активізації суспільного й культурного життя, названій «Празькою весною».

СРСР приділяв постійну увагу подіям у Чехословаччині, побоюючись, що один із найбільш лояльних сателітів міг покинути соціалістичний табір. У Москві вважали, що «антикомуністичні сили» намагаються запровадити в Чехословаччині капіталізм, а Захід прагне роз'єднати країни Варшавського договору. На численних двосторонніх і багатосторонніх зустрічах, публічних і секретних, із допомогою телефонних дзвінків і листування вони шукали політичне рішення аж до середини серпня. Радянське керівництво не тільки критикувало конкретні явища в чехословацькому розвитку, але й ставило свої вимоги, як ці явища виправити. СРСР бачив у чехословацьких подіях загрозу падіння комуністичного режиму й поганий приклад для інших соціалістичних країн. Брежнєв звернувся до Дубчека з вимогою негайно згорнути реформи, але чехословацький лідер, окрилений своєю шаленою популярністю в країні, проігнорував вимогу.

Тиск на команду Дубчека Москва чинила й за посередництвом інших соціалістичних країн. Так під час регулярних консультацій із союзниками поступово сформувалася «п'ятірка» – п'ять соціалістичних країн Організації Варшавського договору (СРСР, Польща, Угорщина, Болгарія, Німецька Демократична Республіка). Остаточне рішення «надати комуністичній партії та народу Чехословаччини військову допомогу» Москва прийняла 17 серпня. Це не викликало жодної дискусії і між представниками «п'ятірки».

Війська країн «п'ятірки» ввійшли на територію Чехословаччини для придушення «Празької весни». Це була найбільша військова операція в Європі з часів Другої світової війни. Фізичний опір інтервентам був практично відсутній, але міста країни заповнили тисячі демонстрантів. Протестувальники прибирали вказівні знаки населених пунктів, щоб заплутати радянських солдатів, кидали в танки каміння і квіткові горщики. Радянські танки і бронетранспортери увійшли до Праги, десантники увірвалися до кабінету Дубчека, перерізали всі телефонні дроти і стали складати списки присутніх. Потім Дубчека і ще кількох активних прихильників реформ під посиленою охороною вивезли до Москви, де під шаленим тиском вимагали підписати всі документи, які склали у кремлівських кабінетах, і піти у відставку.

Після того як ці плани здійснилися, на місце непоступливого Дубчека Москва поставила слухняного Густава Гусака. Він одразу провів масову чистку, найперше серед інтелігенції і студентів. Із вільнодумством було майже покінчено. Із компартії виключили пів мільйона осіб, яких разом із членами сімей, по суті, на два десятки років викреслили з активного життя у країні.

Усього в Чехословаччині від рук інтервентів загинуло близько ста чоловік. Звісно, протести в країні ще тривали, але вже не так масово. У 1969 р. у Празі студенти Ян Палах і Ян Заїц з інтервалом у місяць учинили самоспалення на знак протесту проти введення радянських військ. Розчаровані новою політикою, люди емігрували на Захід, в основному висококваліфіковані

фахівці. У країні запанувала атмосфера розчарування. А радянських громадян, яких після Другої світової війни називали не інакше, як братами-визволителями, стали більше асоціювати з окупантами.

Багато країн, включаючи Югославію, Румунію та Китай, засудили інтервенцію, але міжнародна спільнота не вчинила ніяких практичних дій на захист Чехословаччини. У 1989 р., коли комунізм почав втрачати свої позиції практично у всіх країнах Східної Європи, А. Дубчек знову повернувся в політику – він очолив новий багатопартійний парламент, на засіданні якого активний учасник «Празької весни», дисидент і драматург Вацлав Гавел був обраний президентом Чехословаччини (1989–1992).

У самому СРСР по всіх каналах радіо- й телевізійного мовлення, інформагентств і преси в один голос звучали чітко виписані у кремлівських кабінетах тези про «братерську допомогу чехословацькому народові в захисті завоювань соціалізму». Відтоді минуло 53 роки. Змінився світ, погляди людей на історію й сьогодення. Але не скрізь і не в усіх. Нинішнє керівництво РФ нагадує тих радянських кремлівських керманічів, які не хотіли бачити реального стану справ і всіма силами намагалися зберегти своє владарювання і вибудований тоталітарний режим. На думку самих росіян, «Празька весна» – «... це була спроба будь-якими засобами зберегти Чехословаччину у складі соціалістичного табору», прагнення кремля зберегти радянський блок від неминучого розпаду у випадку виходу Чехословаччини з-під впливу СРСР. Ці думки доволі красномовні й дають змогу сьогодні зрозуміти суть російської агресивної й цинічної політики, імперських амбіцій, кремлівської пропаганди та поведінки самих росіян, їх ставлення до таких подій.

Війна СРСР в Афганістані

15 лютого 1989 р. останні радянські підрозділи залишили територію Афганістану. Їх туди відправили у грудні 1979 р. Офіційним поясненням введення військ до Афганістану було «запобігання загрози іноземного втручання». Як привід СРСР використовував прохання з боку афганських властей. Реальною ж метою вторгнення до Афганістану була спроба розбудови лояльного до Москви політичного режиму у відносно слаборозвиненій країні.

У кремлі розраховували швидко придушити повстання проти прорадянського режиму в Кабулі, але війська виявилися втягнутими в жорстоку і кровопролитну війну й за понад 9 років так і не змогли перемогти повстанців-моджахедів. Для СРСР це обернулося загибеллю від 15 до 30 тис. солдатів, великою політичною поразкою та посиленням внутрішньої кризи. Зрештою, Афганська війна стала одним із факторів, які прискорили розпад СРСР.

У квітні 1978 р. прокомуністична Народно-демократична партія Афганістану влаштувала військовий переворот проти монархічного режиму та захопила владу в країні. У 1979 р. ісламська опозиція розпочала збройне повстання проти комуністичного режиму в Афганістані. Одне з найбільших угруповань повстанців називали моджахедами, у перекладі з арабської – учасники джихаду, священної війни проти «невірних».

Афганські комуністи пересварилися між собою. У вересні 1979 р. міністр оборони Хафізулла Амін усунув із посади генсека ЦК НДП Нур Мохаммада Таракі, потім стратив його і влаштував репресії проти прихильників Таракі. Саме Амін попросив СРСР відправити війська до Афганістану. Однак у Кремлі були незадоволені його жорсткою політикою і взагалі підозрювали, що він співпрацює з ЦРУ. Тому на першому етапі вторгнення, у грудні 1979 р., радянські спецпризначенці взяли штурмом резиденцію Аміна, сам він загинув у перестрілці. Кремль поставив на чолі афганських комуністів більш слухняного Бабрака Кармаля, у 1986 р. його змінив глава афганського аналогу КДБ Мохаммад Наджибулла.

Керівництво СРСР розраховувало швидко придушити повстання «обмеженим контингентом» військ та зміцнити владу прорадянського режиму, проте не врахувало місцеву специфіку та масштаби опору. Зрештою, до Афганістану довелося відправляти більше військової техніки та солдатів, які застрягли у війні на понад 9 років, а «обмежений контингент» виріс приблизно до 100 тис. військових. Моджахеди вели проти радянських та урядових військ, які чисельно переважали, ефективну партизанську війну. Вони не вступали у прямі зіткнення, а влаштовували засідки та диверсії, а потім відходили до укріплених районів у горах. Приблизно до 1985 р. радянські війська вели масштабні бої з моджахедами, а потім перейшли до підтримки афганських урядових військ авіацією та артилерією.

Щоб не допустити посилення впливу СРСР на Близькому Сході, моджахедів почали підтримувати США, Пакистан, ОАЕ, Іран, Китай та інші країни. Вони надавали фінансову підтримку та постачали зброю, зокрема американські переносні зенітно-ракетні комплекси «Стінгер». Постачання цієї зброї завдало великої шкоди радянській авіації.

Офіційні втрати радянських військ в Афганістані оцінюються в 15 тис., за неофіційними даними там загинуло близько 30 тис. радянських військових. Втрати афганців, з урахуванням мирного населення, за різними даними, становили близько 2 млн людей. Війна була несправедливою з боку СРСР як щодо місцевого населення, так і щодо власних громадян. Часто зовсім юних хлопців відправляли воювати до далекої азійської країни за інтереси вищого керівництва радянської імперії та без належної військової підготовки.

Після виведення радянських військ урядова армія, незважаючи на велику кількість військової техніки, протрималася проти моджахедів до весни 1992 р. Комуністичний режим в Афганістані впав, але громадянська війна тривала. Із того часу Афганістан залишається зоною перманентного конфлікту, нестабільності та джерелом транснаціональних загроз.

Радянські війська так і не змогли перемогти моджахедів. Афганська війна завершилася безславно, стала політичною поразкою радянського керівництва. Навіть на піку своєї присутності в країні, коли радянські військові контролювали понад 70 % території (окрім великих міст), стабілізувати становище в Афганістані так і не вдалося. Водночас війна призвела до стрімкого по-

гіршення відносин СРСР із країнами Заходу, бойкоту літньої олімпіади 1980 р. в Москві, нового етапу гонки озброєнь і «холодної війни», значних людських жертв і фінансових втрат, що суттєво прискорило крах СРСР.

Матеріал подано за джерелами:

1. Военні конфлікти, ініційовані СРСР та РФ від 1939 року: інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28810.pdf>.

2. Вондрова І. Москва і «Празька весна» 1968 року. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/09/12/152914/>.

3. Лук'янюк В. Антикомуністичне повстання в Угорщині. *Цей день в історії*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/1023M/>.

4. Пивоваров С., Спірін Є. 33 роки тому радянські війська пішли з Афганістану. Згадуємо про останню війну Радянського Союзу, яка прискорила його розвал, – у 15 фото. «Бабель», 15 лютого, 2022. URL: <https://babel.ua/texts/76649-33-roki-tomu-radyanski-viyska-pishli-z-afganistanu-zgaduyemo-pro-ostannyu-viynu-radyanskogo-soyuzu-yaka-priskorila-yogo-rozval-u-15-foto>.

5. Польський генерал: Калінінград належить Польщі. *Українська правда*, 26 березня, 2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/26/7334684/>.

6. «Празька весна» 1968 року. Забуті уроки історії. *Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень Борисфен Інтел*, 19.08.2015. URL: https://bintel.org.ua/nash_archiv/archiv-regioni/archiv-yevropa/archiv-insha-yevropa/praga68/.

7. Придушення «Празької весни». *Цей день в історії*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0821M/>.

8. Сатпаєв М. Курильські острови: Спірна територія Японії та Росії. *Український інтерес*. URL: <https://uain.press/articles/kurylski-ostrovy-spirna-terytoriya-yaponiyi-ta-rosiyi-18450>.

9. Тишкевич М. Афганська війна й Україна. *Український інтерес*, 21.12.2021. URL: <https://uain.press/articles/afganska-vijna-j-ukrayina-1140035>.

10. Тригуб О. 82 роки тому завершилася радянсько-фінська війна. *АрміяINFORM – інформаційне агентство Міністерства оборони України*, 4 березня, 2022. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/03/14/82-roky-tomu-zavershylasya-radyansko-finska-vijna/>.

11. Чаплл Е. «Зимова війна»: вторгнення Радянського Союзу у Фінляндію в 1939 році в кристалево чистих фотографіях. *Радіо Свобода*, 29 листопада, 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/finlands-winter-war-with-the-soviet-union/30282611.html>.

ВОЄННІ ДІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ. УЧАСТЬ У СИРІЙСЬКОМУ КОНФЛІКТІ

Матеріали Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру свідчать, що серед усієї сукупності воєнних конфліктів періоду 80–90-х рр. ХХ ст. у світі близько 70 % носили етнополітичний характер, зокрема найбільша частка таких конфліктів відбулась на території СРСР.

Формально втративши вплив на свої колишні колонії (радянські республіки), РФ (Російська імперія / СРСР) вдається до всіх доступних їй методів і стратегій, аби повернути під свій контроль Східну Європу, Кавказ, Центральну Азію тощо. І коли в «міжнародного гопника» закінчуються політичні способи тиску – говорять гармати.

Після розпаду СРСР у російському прикордонні спалахнули численні збройні конфлікти та – не без всебічної допомоги РФ – «розквітли» псевдодержави: Придністровсько-Молдавська Республіка (ПМР), Нагірнокарабаська Республіка (НКР), Республіка Абхазія, Республіка Південна Осетія (або Держава Аланія), а на окупованих українських територіях – «ЛНР», «ДНР» і «Республіка Крим» (як невизнаний «суб'єкт РФ», розташований на тимчасово окупованій території України).

Придністровський конфлікт

Цьогоріч виповнюється 30 років із часу завершення «гарячої» фази придністровського конфлікту й переходу до процесу його врегулювання. Утім, попри значні зусилля, використання різних форматів і підписані документи, Республіка Молдова (РМ) досі залишається розділеною.

Цей політичний і військовий конфлікт виник на початку 1990-х між владою Молдови та самопроголошеною Придністровською Молдавською Республікою, підтриманою Росією. Пік припав на березень–липень 1992 р., коли між сторонами почалося збройне протистояння за активної участі регулярних підрозділів 14-ї армії збройних сил РФ, яку Росія називає миротворчим контингентом, розташованим у Придністров'ї. Саме присутність регулярних російських військ завадила молдовській владі реалізувати силовий сценарій розв'язання конфлікту.

Наприкінці 1980-х рр. молдовська еліта мала за мету здобути більше автономії для республіки аж до незалежності Молдови. Важливим фактором формування (або відновлення) молдовської ідентичності було зближення Молдови з етнічно, мовно та історично близькою Румунією. Придністровська еліта не бажала розривати економічних зв'язків із Москвою, її метою стало недопущення «румунізації» Придністров'я, збереження його економічних та політичних зв'язків із СРСР / РФ.

2 вересня 1990 р. було проголошено Придністровську Молдавську Республіку, а 25 серпня 1991 р. оголошено про її незалежність. 27 серпня парламент Республіки Молдова прийняв декларацію про незалежність, включно з територією на лівому березі Дністра, та звернувся до уряду СРСР із вимогою

«розпочати переговори з урядом Придністров'я з метою припинення нелегальної окупації території Республіки Молдова і негайного виведення радянських військ».

За допомогою озброєння, наданого 14-ю армією, придністровська влада здійснила «повзучий путч», фактично захопивши лівий берег Дністра. У відповідь Республіка Молдова оголосила запровадження надзвичайного стану в країні. Конфлікт перейшов у фазу відкритого збройного протистояння. Збройні сили Молдови здійснили спробу розгромити військові формування в Придністров'ї та встановити суверенітет Республіки Молдова над цією територією. Однак молдовські війська майже не мали важкої зброї, а загони ПМР мали у власному розпорядженні важку зброю 14-ї армії. Сама 14-а армія відкрито стала на бік придністровців у травні 1992 р. під приводом захисту російськомовного населення після відвідин цього регіону віце-президентом РФ генералом О. Руцьким, який висловив свою підтримку Придністров'я.

У липні збройні загони ПМР здійснили рейд на правий берег та заблокували в м. Бендери загони молдовської поліції, на що Молдова відповіла наступом. Бій за Бендери став найбільшою битвою впродовж усього конфлікту. Загальна кількість загиблих перевищила 600 чол., а кількість біженців – 80 тис. Наступ молдовських військ був безсилим проти підтриманих російськими танками придністровських загонів.

21 липня 1992 р. в Москві президенти Росії і Молдови підписали угоду про припинення вогню. Конфлікт досі не вирішений та з того часу перейшов у фазу холодного протистояння, економічних санкцій, блокад. Відтоді затрачено значні зусилля для врегулювання цього конфлікту, який, проте, до сьогодні належить до «заморожених».

У 2018 р. влада Молдови заявила про намір найняти міжнародну юридичну фірму для оцінки збитків від військової присутності Росії в Придністров'ї протягом 25 років. Спікер Молдовського парламенту Андріан Канду заявив, що в Придністров'ї незаконно перебувають близько 2 тис. російських військовослужбовців, яких у Кишиневі вважають «окупаційними силами»: «Російські військові підрозділи представляють загрозу безпеці, оскільки це незаконна військова присутність, така ж, як знаходження російської армії в Абхазії, Південній Осетії і Східній Україні». У червні 2018 р. ГА ООН прийняла резолюцію із закликом до Росії вивести свої війська з Придністров'я. На підтримку резолюції висловилися 64 держави, проти – 14, 83 країни утрималися. Росія виконувати це рішення відмовилась.

«Ласкаво просимо до пекла!» Перша й Друга російсько-чеченська війна

Напис на напівзруйнованій стіні на в'їзді до чеченської столиці м. Грозний «Ласкаво просимо до пекла!» яскраво відображає ставлення чеченців до російської агресії і є відповіддю на ті численні звірства, які вчинювали російські військові щодо цивільного населення.

11 грудня 1994 р. війська Росії увійшли на територію Чечні, наступаючи по трьох напрямках – дві групи з Північної Осетії й одна з Дагестану. Незважаючи на певні військові успіхи і взяття Грозного, підсумком Першої чеченської війни, яка завершилася 31 серпня 1996 р., стало виведення російських військ із Чечні і фактичне визнання її незалежності.

Після розпаду СРСР у грудні 1991 р. новообраний президент Джахар Дудаєв оголосив про вихід Чечні зі складу РФ та відділення її від Інгушетії. Із республіки почався вивід російських військ, що тривав до літа 1992 р. У грудні того ж року Чечено-Інгуська АРСР припинила своє існування юридично. У результаті Чечня стала фактично незалежною, але юридично не визнаною ніким державою.

Весною 1993 р. в Чечні загострилися протиріччя між Дудаєвим і парламентом, після розпуску якого в північних районах почала формуватися збройна антидудаєвська опозиція, яку фінансовими й людськими ресурсами підтримувала Москва. Із літа 1994 р. розпочалися бойові дії між вірними Дудаєву силами й опозицією. 1 грудня російська авіація завдала удару по військових аеродромах Чечні, знищивши всі розміщені на них військові літаки, а 11 грудня РФ розпочала проведення в республіці військової операції. За планом передбачалось до 13 грудня захопити Грозний, а до 19 грудня взяти під контроль усю територію республіки. Проте російська армія зазнала перших втрат ще на підступах до Чечні, а бої розгорілися далеко від її столиці. Розпочати ж штурм Грозного росіяни змогли лише в новорічну ніч 31 грудня після тижневої серії масованих авіабомбардувань та ракетних і артилерійських обстрілів, що призвели до загибелі тисяч мирних жителів. Однак російські бронеколони були зупинені та заблоковані чеченцями в різних районах Грозного. Бронетанкова атака була малоефективною в міських умовах, зазнала невдачі, і до 3 січня майже всі російські сили були знищені, а решта (яка відчувала нестачу боєприпасів, їжі й питної води) здалася в полон.

Наступний штурм Грозного розпочався 7 січня й закінчився 6 березня 1995 р. взяттям столиці Чечні. Унаслідок бойових дій у Грозному загинуло близько 35 тис. мирних жителів (із них майже 5 тис. дітей), 12 тис. російських вояків та 600 чеченських військовослужбовців. Для встановлення військового контролю над всією територією Чечні російська авіація проводила масовані бомбардування населених пунктів. Та незважаючи на певні успіхи росіян у рівнинній Чечні, у горах, де бої велись із надзвичайною запеклістю, успіху їм досягти не вдалось. Під керівництвом Дудаєва було проведено серію успішних операцій, російські війська зазнали значних втрат. Тоді кремль прийняв рішення ліквідувати Дудаєва, щоб зломити опір чеченців. Після невдач із замахами 21 квітня 1996 р. Єльцин особисто віддав наказ скинути ракету на зафіксоване за сигналом телефону місце перебування Дудаєва. Так жорстоко й цинічно Москва вбила чеченського лідера, та опору не зламала.

19 червня 1995 р. під егідою ОБСЄ розпочався перший раунд переговорів між російським та чеченським керівництвом, а 31 серпня 1996 р. було укла-

дено мирну угоду, за якою Росія мала повністю вивести свої війська з Чеченської Республіки Ічкерії до 31 грудня 1996 р.

За різними даними, у Першій чеченській війні російська армія втратила вбитими від 14 до 80 тис. чол. Втрати чеченської армії, за офіційними чеченськими даними, склали близько 3 тис. військовослужбовців. А втрати серед мирного населення Чечні склали, за різними оцінками, до 120 тис. убитими та 240 тис. пораненими.

30 вересня 1999 р. в інтерв'ю глава уряду Росії Владімір Путін повідомив, що нової війни з Чечнею не буде, і цього ж дня надвечір танкові підрозділи російської армії увійшли на територію Чечні. Поразку в Першій чеченській війні багато впливових політичних і військових кіл Росії вважали ганебною і дотримувались думки, що приклад Чечні можуть наслідувати інші національні автономії в складі РФ. І коли уряд після численних реорганізацій очолив амбітний Владімір Путін, схвалили ідею швидкої переможної війни, яка консолідує суспільство і вирішить проблему сепаратизму.

У середині вересня 1999 р. кілька російських міст постраждали від терористичних актів, у результаті вибухів загинуло понад 300 чол. Поклавши відповідальність за них на північнокавказькі терористичні групи і звинувативши владу Чечні у неспроможності контролювати ситуацію в республіці, Росія 18 вересня заблокувала весь кордон із Чечнею, 23 вересня російські війська почали масоване бомбардування Грозного та його околиць, а 30 вересня увійшли на територію Чечні. Використовуючи артилерію та авіацію, росіяни до 16 жовтня зайняли третину республіки, а до грудня контролювали всю її рівнинну частину. Облога столиці Грозного почалася 26 грудня і тривала до 6 лютого 2000 року; штурм міста коштував життя близько 2,5 тис. російських військових. Втрати цивільного населення були жахливими – кілька десятків тисяч чоловік, а саме місто було практично повністю зруйноване.

Із весни 2000 р. центр опору російським військам перемістився в гори, де розгорнулись активні партизанські дії. У боротьбі за контроль над Чечнею кремль зробив ставку не лише на грубу військову силу, але й на переманювання на свій бік сепаратистів. Після того як президент Ічкерії Аслан Масхадов у березні 2000 р. був фактично усунутий від влади й очолив чеченський збройний опір, на чолі промосковської адміністрації Чечні став Ахмат Кадиров, який ще влітку 1999 р. намагався усунути Масхадова від влади, а з початком російського вторгнення перейшов на бік федеральних військ.

Після знищення Масхадова й більшості польових командирів активність партизанського протистояння в Чечні пішла на спад, і 16 квітня 2009 р. Друга чеченська війна завершилася. За час її найактивнішої фази в 1999–2002 рр. загинуло понад 6 тис. російських і 16 тис. чеченських військових і понад 125 тис. мирних жителів. Аслан Масхадов був убитий у 2005 р. спецпризначенцями ФСБ; він на рік пережив Ахмата Кадірова, який загинув у 2004 р. в результаті теракту через сім місяців після обрання президентом Чечні. Його

син, Рамзан, став президентом підконтрольної Росії Чечні в 2007 р. після інтриг та усунення від влади Алу Алханова.

Нагірнокарабаський конфлікт

Ще одне збройне протистояння на пострадянському просторі – між Вірменією й Азербайджаном у Нагірному Карабаху – триває вже понад 30 років. Із часу вірменсько-азербайджанської війни 1988–1994 рр., у ході якої Вірменія за підтримки Росії окупувала Нагірнокарабаську область Азербайджану з низкою сусідніх із нею азербайджанських територій, конфлікт довкола Нагірного Карабаху залишається без вирішення, що пов'язано як із розбіжностями інтересів Вірменії та Азербайджану, так і з позицією Росії, яка використовує ситуацію з метою зміцнити свої позиції на Кавказі.

Хоча конфлікт між Вірменією та Азербайджаном є двостороннім конфліктом за регіон Нагірного Карабаху, Росія відіграла й продовжує відігравати в ньому одну з основних ролей. Москва озброювала обидві сторони та налаштувала їх одна проти одної, перетворюючи локальний спір за територію, населену лише 90 тис. чол., на війну регіонального масштабу. За 6 років війни (1988–1994) загинуло близько 30 тис. осіб і ще мільйон стали біженцями.

Саме завдяки російському сприянню вірменські формування встановили контроль над Нагірним Карабахом та 7 районами Азербайджану (20 % території Азербайджану). За такого розвитку подій у травні 1994 р. сторони за посередництва Росії пішли на підписання угоди про припинення вогню, а в липні 1994 р. заявили про намір врегулювати конфлікт шляхом переговорів; основні миротворчі функції при цьому взяла на себе ОБСЄ.

США намагались вирішити нагірнокарабаський конфлікт через Мінську групу ОБСЄ, очолювану США, РФ та Францією. Із 1992 по 2005 рік Мінська група ОБСЄ представила три пропозиції як основи для переговорів, які, однак, не призвели до врегулювання конфлікту. Із 2005 р. представники влади Азербайджану та Вірменії стали говорити про те, що обговорюється четвертий «змішаний» («пакетно-поетапний») план, який передбачає попереднє узгодження основних принципів. Версія принципів врегулювання нагірнокарабаського конфлікту, іменованих «мадридськими», була представлена сторонам у листопаді 2007 р. в Мадриді. Переговори тільки в цьому форматі велися протягом багатьох років. Невдача «мадридських принципів» стала показником не лише неефективності самої Мінської групи, а й безсилля в цілому ОБСЄ у врегулюванні карабаського конфлікту. Для Росії невирішеність цього конфлікту гарантує подальше перебування російських військ на території Вірменії (102-а військова база Росії, розташована в Гюмрі) та утримання країни в орбіті свого впливу.

1 квітня 2016 р., після отримання Азербайджаном від Росії партії сучасної зброї, збройний конфлікт у районі Нагірного Карабаху поновився. Ці події отримали назву «4-денна війна», у їх результаті під контроль Азербайджану перейшло, за різними оцінками, до 8–20 км² території. Повідомлення, поширені сторонами, суперечливі й не дозволяють визначити, хто першим відкрив

вогонь. Військові підрозділи, дислоковані в зоні конфлікту, а також прилеглі населені пункти були обстріляні з великокаліберних артилерійських систем, що призвело до жертв серед мирного населення. Обидві сторони повідомили про велику кількість убитих і поранених.

12 липня 2020 р. на кордоні Азербайджану та Вірменії почалися нові бойові дії, зафіксовано жертви з обох боків, а вже 27 вересня розгорнулася Друга карабаська війна, яка тривала 44 дні (до 10 листопада 2020 р. – 1 місяць і 2 тижні) та закінчилася перемогою Азербайджану. Азербайджан повернув собі значну частину територій, окупованих Вірменією в ході Першої карабаської війни. Мирна угода щодо Нагірного Карабаху передбачає, зокрема, введення російських миротворців, вихід вірменських сил із прилеглих до Нагірнокарабаської Республіки (Республіки Арцах) районів і залишення під контролем Азербайджану частини території Нагірного Карабаху, зокрема, міста Шуша. Під час війни Азербайджан взяв під контроль 5 міст, 4 містечка, 240 сіл та весь азербайджано-іранський кордон.

Дані про втрати за ці 44 дні точно не встановлені й коливаються: кількість загиблих військових Азербайджану становить від майже 3 до 7,5 тис., а Вірменії – від майже 3,5 до понад 5 тис. чол. Серед цивільного населення 93 азербайджанських та 50 вірменських громадян убито; 404 азербайджанських та 144 вірменських цивільних поранено.

В останні роки вірмено-азербайджанський конфлікт зосередився на кордоні. Він почався 12 травня 2021 р., коли солдати Азербайджану перейшли державний кордон Вірменії на кілька кілометрів.

Загалом для Росії існування такого роду конфліктів є запорукою того, що з нею рахуватимуться під час їх врегулювання, відтак визнаючи її роль як основного актора в регіоні. Однак якщо учасники конфлікту проявлять політичну волю до його врегулювання, пішовши на компроміс, вплив Росії буде мінімізований.

Російсько-грузинська війна

На початок серпня 2008 р. ситуація в зоні «заморожених» конфліктів Грузії та двох її сепаратистських регіонів Абхазії й Південної Осетії загострилася. Особливо це стосувалося Південної Осетії, що прагнула незалежності ще з 1990-х років. 7 серпня 2008 р. Росія вторглася в Грузію із суші, моря, повітря і в кіберпростір та здійснила повномасштабну військову агресію. Російсько-грузинська війна тривала менш ніж тиждень. 8 серпня Росія офіційно оголосила, що до Південної Осетії направлено підкріплення для допомоги російським миротворцям, а президент Медведев у телефонній розмові з президентом США заявив, що російська армія «розпочала операцію з примушування до миру».

Воєнні дії були безпрецедентними за своїм масштабом і впливом: 9 із 12 регіонів Грузії стали об'єктами бомбардувань російської авіації; російські стратегічні бомбардувальники й військова авіація обстріляли понад 30 міст і сіл, у тому числі Тбілісі та Кутаїсі; застосовувалися касетні бомби й інші ви-

ди забороненої зброї. У результаті сотні мирних жителів і військовослужбовців були вбиті й поранені; тисячі місцевих жителів приєдналися до пів мільйона вимушено переселених осіб і біженців, вигнаних під час попередніх хвиль етнічних чисток; 53 грузинські селища в регіоні Південної Осетії й околиці були повністю зруйновані; 35 тис. будинків, що належать етнічним грузинам, були навмисно спалені й зруйновані. У серпні 2008 р. Росія додатково взяла під контроль 5 долин і 125 сіл Грузії.

Парламент Грузії запровадив у країні воєнний стан строком на 15 днів, оголосив призов резервістів, уряд перейшов на цілодобовий режим роботи. Тим часом президент Грузії Міхеїл Саакашвілі закликав до припинення вогню й публічно заявив, що звернувся з такою пропозицією до президента Росії. У кремлі стверджували, що не отримували жодних офіційних пропозицій про перемир'я, а також говорили, що для початку перемовин Грузія має вивести свої війська з території Південної Осетії.

Хоча 12 серпня 2008 р. була підписана угода про припинення вогню за посередництвом ЄС, яка зобов'язує Росію вивести всі свої збройні сили на довоєнні позиції, Москва продовжувала бомбардування з повітря на всій території Грузії, а через два тижні кремль вирішив визнати так звану незалежність неподільних регіонів Грузії Абхазії та регіону Південної Осетії.

Найяскравішим проявом цієї російської політики інтеграції сепаратистських утворень сусідніх держав у свою юрисдикцію була «паспортизація» – надання російських паспортів і громадянства РФ жителям Абхазії й Південної Осетії. Ще одним аспектом «повзучої анексії» був той факт, що Росія призначила своїх колишніх цивільних і військових керівників на ключові посади в Абхазії й особливо в Південній Осетії.

Агресія 2008 р. була спробою Росії змінити суверенні кордони в Європі і відкритою атакою на все демократичне співтовариство, що ясно показало, що Москва просуває так званий «новий порядок», «нові реальності» і кидає виклик всій будові європейської безпеки, використовуючи всі доступні інструменти гібридної війни в своєму арсеналі. Вторгнення Росії й незаконна окупація грузинських регіонів Абхазії й регіону Південної Осетії були тільки початком далекосяжної стратегії кремля. Через роки пішов аналогічний агресивний сценарій Росії в Криму і східних регіонах України.

Грузія та її народ і досі продовжують стикатися з усіма формами тривалої гібридної війни Москви, що поєднує як звичайні, так і нетрадиційні інструменти. Незаконна окупація з боку Росії переплітається з її кроками до фактичної анексії: посилене нарощування військового потенціалу й постійні навчання в обох регіонах – Абхазії і Південній Осетії; зміцнення лінії окупації з установленням колючого дроту і штучних загороджень; поточна практика незаконних затримань і викрадень людей співробітниками служби безпеки Росії; тортури й позбавлення життя за ознакою етнічної належності; обмеження свободи пересування та посилення ізоляції від решти Грузії; інтенсивна русифікація, що супроводжується заборонаю навчання рідною грузинсь-

кою мовою; етнічна дискримінація й грубі форми порушення прав людини – усе це визначає повсякденне життя людей, що проживають у двох регіонах Грузії і в селах, прилеглих до лінії окупації.

Воєнні дії в Сирії

У березні 2011 р. в містах Алеппо й Дамаску в Сирії почалися мирні масові виступи проти режиму Башара Асада. Людей розганяли силами безпеки, які застосовували вогнепальну зброю та навіть танки. Тоді жертвами стали сотні мирних людей, ще тисячі були пораненими. Це спровокувало початок громадянської війни проти Башара Асада і його режиму, яка триває досі.

Від самого початку громадянської війни Росія підтримала сирійський уряд та його керівника Башара Асада, а також забезпечувала його зброєю, військовими радниками. У 2011 та 2012 роках РФ заблокувала важливі резолюції в Раді Безпеки ООН від західних країн, які були направлені на створення санкцій проти сирійського уряду Асада. Сам Владімір Путін не раз заявляв, що громадянська війна в Сирії викликана США, які прагнуть провести в країні так звану демократичну революцію.

У вересні 2015 р. РФ на прохання Башара Асада схвалила використання своїх збройних сил у Сирії. Без цієї допомоги диктатура Башара Асада була приречена на крах. Але військовослужбовці й російська зброя, підтримка з повітря лише підсилили режим Асада та зруйнували життя мільйонів мирних людей. Це втручання в останній момент допомогло Асаду досягти військової переваги над повстанцями до кінця 2017 року та підтримує його донині.

Наразі від 2020 року конфлікт вважається «частково замороженим», хоча військові дії інколи тривають, а політичного врегулювання питання немає. Сьогодні 90 % сирійців перебуває за межею бідності. Через бойові дії та, зокрема, допомогу Росії 2015 року були зруйновані цілі міста, ще досі в країні функціонує лише половина лікарень. Економіка давно підірвана війною.

Матеріал подано за джерелами:

1. Воєнні конфлікти, ініційовані СРСР та РФ від 1939 року: інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28810.pdf>.

2. Друга чеченська війна. *Цей день в історії*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0930N/>.

3. Карабаський конфлікт. *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%B0%D0%B1%D0%B0%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82.

4. Паливода В. «Заморожені» конфлікти на пострадянському просторі як виклик європейській безпеці. *Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД)*. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/zamorozheni-konflikti-na-postradyanskomu-prostori-yak-viklik-evropeyskiy>.

5. Перша чеченська війна. *Цей день в історії*. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/1211M/>.
6. П'ять днів у серпні 2008 року: хроніка російсько-грузинської війни. *BBC News / Україна*, 7 серпня, 2018. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-45102927>.
7. Филипенко А. О. Придністровський конфлікт: уроки для України: аналітична доповідь: електронне наукове видання. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-02/prydnistroviya_fylupenko_09022022.pdf.
8. Хмельницька В. Війни Росії за останні десятиліття та наслідки «руського міра» для країн, куди приходили росіяни. *TCH*, 18.03.2022. URL: <https://tsn.ua/exclusive/viyuni-rosiyi-za-ostanni-desyatilittya-ta-naslidki-ruskiy-mirdlya-cih-krayin-2012068.html>.
9. Шарашенідзе Т. 13 років військової агресії з боку Росії та окупації територій Грузії у серпні 2008 року. *Укрінформ – Мультимедійна платформа іномовлення України*, 07.08.2021. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3293952-13-rokiv-vijskovo-agresii-z-boku-rosii-ta-okupacii-teritorij-gruzii-u-serpni-2008-roku.html>.

ІСТОРІЯ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Українсько-російські відносини мають довгу й суперечливу історію, яка нараховує сотні років. Основним її змістом є прагнення Московії та її спадкоємців – Російської імперії, СРСР та РФ – унеможливити становлення незалежної держави українського народу – повноправного члена європейської співдружності націй. Передумови для напруження у відносинах Росії й України та великої війни, розв'язаної 24 лютого, склалися не один десяток років.

Коли після розпаду СРСР обидві республіки стали окремими країнами, Київ пішов шляхом західних демократій, зі змінністю влади, Москва з нього звернула. Нинішній конфлікт – наслідок політики за останні 30 років. Його можна умовно розділити на три етапи, кожний приблизно в десять років.

Набуття Україною незалежності в 1991 р. російська еліта розглядала й розглядає як прикре історичне «непорозуміння», яке повинно бути якнайшвидше виправлене. За визначенням Владіміра Путіна, цей розпад – «найбільша геополітична катастрофа ХХ століття». Події 2014–2015 рр. довели, що така точка зору знаходить широку підтримку у всіх прошарках російського суспільства. Навіть у січні 2016 р., згідно з результатами соціологічних опитувань, 64 % росіян підтримували агресію проти України.

У свідомості кремлівського керівництва і значної частини населення Росія оточена ворогами, які прагнуть захопити російські природні ресурси. Провідну роль у цій «глобальній змові» відіграє Захід на чолі зі США. Для

того щоб вистояти у фантомному протистоянні, Росія, на переконання керівництва РФ, повинна за будь-яку ціну відновити контроль над втраченими територіями СРСР і «соціалістичного табору». Ключовим завданням є захоплення України, яке повинно кардинально збільшити російські демографічні, політичні, економічні, військові та інші ресурси. В ірраціональній картині світу «кремлівських мрійників» відновлення контролю над Києвом – літописною «матір'ю городів руських», столицею і прабатьківщиною східно-слов'янського православ'я – є життєво важливим інтересом Росії.

1992–2003: Україна йде, Росія не проти

Після розпаду СРСР Москва, очевидно, розраховувала зберегти вплив на Україну та Білорусь за допомогою Співдружності Незалежних Держав (СНД) та постачання дешевого газу. Але вийшло інакше: Росія та Білорусь створили союзню державу, Україна дедалі частіше дивилася на Захід. Це дратувало кремль, але Україна успадкувала від СРСР майже мільйонну армію й третій у світі ядерний арсенал. Та врешті від ракет Київ відмовився, передавши їх Росії в обмін на гарантії безпеки (Будапештський меморандум) й економічну допомогу. Поки Захід не відповідав Україні взаємністю і не збирався інтегрувати її до своєї структури, реакція Москви виглядала стриманою.

Ще 26 серпня 1991 р. Росія оголосила офіційну позицію щодо відносин із «союзними республіками»: «РРФСР залишає за собою право порушити питання про перегляд кордонів». 28 серпня 1991 р. офіційна делегація РРФСР прибула до Києва з метою примусити керівництво України відмовитися від щойно проголошеної незалежності, також погрожуючи переглядом кордонів у разі відокремлення України від Росії. Територіальні претензії РФ до України були оформлені офіційними рішеннями: постановою щодо зміни статусу Криму та постановою про російський федеральний статус міста Севастополь.

Створення СНД РФ розглядала як посилення доцентрових процесів аж до «утворення в межах СНД конфедерації», зазначаючи, що «на території СНД зосереджені наші головні життєві інтереси в галузі економіки, оборони, безпеки, захисту прав росіян, забезпечення яких становить основу національної безпеки країни; ефективне співробітництво з державами СНД є фактором, що протистоїть відцентровим тенденціям у самій Росії». Тобто політична й економічна стабільність держав СНД прямо поставлена в залежність від проведення ними дружньої політики щодо РФ.

У 1990-і рр. кремль був змушений підтримувати ілюзію добросусідських відносин з Україною. Кризові процеси, які визначали політичну та економічну ситуацію в РФ протягом 1990-х рр. (антиконституційний заколот Єльцина 1993 року, що завершився брутальним розстрілом парламенту РФ, поваленням конституційного ладу й масовими жертвами, геноцид чеченського народу під час Першої та Другої чеченських війн, низка жахливих терористичних актів, «колоніальні» війни в Молдові, Таджикистані, Грузії, сепаратистські прояви в низці регіонів РФ (республіки Північного Кавказу, Татарстан, Башкортостан, Якутія, Тува, Свердловська обл. тощо), гіперінфляція й катастро-

фічне падіння ВВП, дефолт 1998 р., суцільна криміналізація суспільства й держави тощо) затримали майже на 10 років реалізацію реваншистської стратегії Росії.

2003–2013: Тріщини в пострадянській дружбі

Перша велика дипломатична криза між Москвою та Києвом відбулася восени 2003 року, коли Росія раптово почала будувати дамбу в Керченській протоці в напрямку українського острова Коса Тузла. Київ сприйняв це як спробу переділу кордонів. Конфлікт було вирішено після особистої зустрічі президентів. Будівництво було припинено, але задекларована дружба двох країн отримала перші тріщини.

Загальмувавши дезінтеграційні процеси в РФ та надійно зцементувавши «батогом і пряником» економічну й політичну еліту, нове російське керівництво на чолі з Владіміром Путіним перейшло до безпосередньої реалізації реваншистської стратегії. Насамперед було визначене завдання з'ясувати реакцію США та їхніх союзників, для чого Росія вдалася до застосування силових засобів проти України (жовтень 2003 року – криза навколо острова Коса Тузла, січень 2006 і січень 2009 р. – «газові війни») і Грузії (війна 2008 р.). Після цих подій у кремлі сформувався стійке уявлення про наявність у еліт західних країн, насамперед європейських, «мюнхенського синдрому» – готовності до поступок агресорові за рахунок держав Балто-Чорноморсько-Каспійського регіону. Пасивна реакція західних держав на російські провокації суттєво сприяла формуванню у верхівки РФ переконання про безкарність, фактично заохочувала кремль до агресивних дій проти держав колишнього СРСР і «соціалістичного табору».

Поворотним моментом для Путіна стала Помаранчева революція 2004 р., яку він сприйняв як особисту поразку. На виборах Президента України Росія активно підтримала проросійського кандидата Віктора Януковича, але Помаранчева революція не допустила його перемоги на тлі звинувачень у фальсифікації. Президентом став прозахідний політик Віктор Ющенко, а його перемога – відправною точкою до політичних змін в РФ, спрямованих на недопущення того, що в Москві називають «кольоровими революціями» і в чому звинувачують Захід. Під час правління Ющенко РФ двічі перекривала Україні газовий кран – у 2006 та 2009 роках, що призвело до перебоїв транзитних поставок до Європи.

Ключова для розуміння нинішньої ситуації подія сталася у 2008 р. На саміті НАТО в Бухаресті президент США Джордж Буш спробував надати Україні та Грузії План дій з підготовки членства в альянсі (ПДЧ). Путін різко виступив проти, Москва дала зрозуміти, що не визнає повністю незалежність України. У результаті Німеччина та Франція заблокували план Буша. Обом країнам, Україні та Грузії, було обіцяно членство в НАТО, але без дати.

Тоді ж Путін заявив президентові США Джорджу Бушу: «Україна – це взагалі не держава. Частина її територій – це Східна Європа, а частина, і значна, подарована нами... якщо Україна піде в НАТО, то піде без Криму і Схо-

ду – вона просто розпадеться». Такі уявлення стали основою стратегічного бачення цілей РФ на новому етапі експансії.

Для реалізації стратегії кремля російські державні органи створили комплексну систему примушення держав СНД до єдності. Складовою цього тиску мала стати теоретично опрацьована й практично випробувана парадигма «гібридної війни».

Важливим напрямом російської політики щодо України є підривна діяльність. У 2006 р. служба безпеки РФ створила підрозділи для дій у соціальних мережах («18 центр»). Російські спецслужби активізували створення агентурних мереж в Україні. Почали діяти численні структури російського впливу всього політичного спектру – від праворадикальних і клерикальних до комуністичних. Після 2004 р. російські спецслужби сформували в південно-східних регіонах України і Криму розгалужену мережу антиукраїнських організацій, контрольовану або навіть очолювану російською агентурою – структури Партії регіонів, КПУ, ПСПУ, партій «Родина», «Русское единство», різноманітні православні групи, орієнтовані на ідеї «русского міра», сепаратистські політичні групи («Донецька республіка»), криміналізовані парамілітарні утворення (козачі формування, бійцівські клуби, насамперед у Криму, організація «Оплот», охоронні структури, які активно використовували під час Революції Гідності, так звані «тітушки»). Переважна більшість цих груп не мала широкої суспільної підтримки, водночас вони активно взаємодіяли з правоохоронними органами за часів режиму Януковича.

Із 2008 р. кремль розпочав пропагандистську підготовку до агресії проти України, реалізуючи у пресі, на телебаченні, в інтернеті спеціальні інформаційні операції. Ідеологічною основою російської пропаганди стала концепція «русского міра». Російська пропаганда працювала на три основні цільові аудиторії: західну, українську і власне російську. Головним завданням на західному напрямі було доведення штучності української нації і приреченості Української держави, яка так і не відбулася. Серед українців російська пропаганда поширювала міфи про правічну єдність із російським народом, про так званий «триєдиний, штучно розділений російський народ», переваги приєднання до чи то новітньої Російської імперії, чи то СРСР-2 «під геніальним керівництвом Путіна», та водночас насаджувала думку про неспроможність українських еліт керувати незалежною державою, їхню корумпованість, протистояння знаходженню компромісів тощо. Російське суспільство кремлівська пропаганда інфікувала ідеями великодержавного шовінізму, імперства, неповноцінності інших народів порівняно з «найдуховнішим у світі» російським народом, православного фундаменталізму, російського фашизму тощо. При цьому не зупинялася перед поширенням навіть найбрутальніших вигадок. Для ведення своєї пропаганди Росія широко використовує не тільки ЗМІ, але й культурно-розважальну індустрію: кінематограф, шоу-бізнес, начебто неполітичні, «культурні» програми телебачення й радіомовлення, інтернет

тощо. Російська культурна експансія проти України здійснювалась свідомо і наполегливо протягом усіх років незалежності.

Аналогічні цілі переслідувала й російська енергетична політика. У 2009 р. за результатами другої «газової війни» Росія сформувала потужний інструмент тиску на Україну, створила можливості для фінансового знекровлення її економіки. Насамперед як інструмент посилення впливу на Україну використовувала політично вмотивовані й економічно необґрунтовані проекти північного й південного газових потоків.

В Україні до 2013 р. російський капітал установив повністю або частково контроль над галуззю зв'язку і телекомунікацій, паливно-енергетичним комплексом, частиною банківського сектору тощо. Ці процеси, які загрожують національній безпеці України, значно активізувалися після приходу Януковича до влади. Україна взяла курс на економічну інтеграцію шляхом угоди про асоціацію з Євросоюзом. Улітку 2013 р., за кілька місяців до можливого підписання, Росія почала чинити на Україну масштабний економічний тиск, майже перебивши на кордоні український експорт. Восени уряд Януковича, який став президентом у 2010 р., заявив про призупинення підготовки до підписання угоди з Брюсселем, пославшись на тиск РФ. Рішення Януковича викликало протести в Україні, на тлі яких він у лютому 2014 р. втік до Росії.

2014–2021: Анексія Криму та війна на Сході України

Протягом усіх років незалежності України Росія із застосуванням усього наявного арсеналу підривних засобів підживлювала антиукраїнські, антизахідні та проросійські настрої серед населення АР Крим і Севастополя. Свідомо ігноруючи результати волевиявлення кримчан під час Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р., кримська влада на початку 1990-х років здійснила кілька спроб відокремлення від України (1992, 1994–1995 рр.). Утім, такий сценарій не знайшов широкої підтримки населення півострова.

Усвідомивши відсутність активної масової підтримки сепаратистських ідей, кремль зробив ставку на кримський криміналітет. Незавершеність процесу декриміналізації Криму, що розпочався у 1995 р., уможливила проникнення криміналу в державні (зокрема правоохоронні) органи, які нерідко обслуговували кримінальні угруповання. Зрештою, саме наскрізь криміналізовані кримські організації Партії регіонів і Комуністичної партії стали надійною опорою російського впливу й відіграли ключову роль під час російської агресії й подальшої окупації.

Із кінця 1980-х рр., коли розпочалося повернення в Крим кримськотатарського народу, кремль підживлював та експлуатував міжнаціональну ворожечу між етнічними росіянами та корінним народом Криму – кримськими татарами, усіляко нагнітав ксенофобські настрої серед російськомовних жителів Криму. Цілком логічним продовженням цієї політики одразу після незаконної анексії Криму стало розгортання масштабних переслідувань кримських татар та інших суспільних груп за етнічною й релігійною ознакою.

Одним із ключових чинників антиукраїнської політики Росії в Криму та згодом одним із провідних інструментів незаконної окупації півострова став чорноморський флот РФ (ЧФ РФ). Згідно з угодами, Україна передала РФ в оренду строком на 20 років низку об'єктів у м. Севастополь, АР Крим і в м. Генічеськ (Херсонська обл.), які забезпечували базування флоту. Відповідно до угод, РФ могла тримати в Криму до 25 тис. військовослужбовців та зобов'язалась не розміщувати ядерну зброю. Протягом усіх років базування ЧФ РФ на території України Росія систематично порушувала взяті на себе зобов'язання, не допускала представників державної влади України до місць базування для проведення інвентаризації наданого в оренду майна. Орендовані об'єкти використовувались як база для ведення розвідувально-підривної, інформаційно-пропагандистської та іншої антиукраїнської діяльності.

Особливістю оперативної та бойової підготовки збройних сил РФ стали військові навчання. У 2012–2015 рр. Росія провела принаймні 18 великомасштабних військових навчань, в окремих із них брали участь понад 100 тис. військовослужбовців. При цьому навчання використовували для маскування масового переміщення військових підрозділів у рамках підготовки до незаконної анексії Криму й агресії на Сході України. Практичне відпрацювання Росією сценарію військової агресії проти України було здійснено під час проведення спільного стратегічного навчання (ССН) збройних сил РФ та Білорусі «Захід–2013» (19–28 вересня 2013 р.).

Протягом багатьох років українська влада під тиском як Росії, так і держав Заходу розглядала питання оборонного будівництва як другорядні. Реформування армії переважно зводилося до скорочення її чисельності та бойового складу. Не відбувалося оновлення озброєння та військової техніки. Зокрема, більш ніж на порядок зменшився потенціал системи ППО. Масштабної руйнації зазнав вітчизняний оборонно-промисловий комплекс. До мінімуму було зведено бойову підготовку, органи військового управління втрачали ефективність, а особовий склад бойовий вишкіл.

Прихід Януковича, Партії регіонів та очолюваного ними кримінально-олігархічного капіталу до практично монопольної влади створили для кремля нові можливості посилення впливу на Україну. Так, у квітні 2010 р. Янукович і Медведєв підписали харківські угоди, якими було продовжено термін базування ЧФ РФ на території України до 2042 р. У червні 2010 р. Україна оголосила про свою позаблокову політику, тобто відмову від євроатлантичної інтеграції при декларативному збереженні курсу на європейську інтеграцію.

Як стало очевидно лише згодом, євроінтеграція не розглядалася і не могла розглядатися Януковичем та його найближчим оточенням як стратегічна мета України. Апофеозом торгівлі національними інтересами України стала домовленість із Путіним про отримання від РФ кредиту на суму 15 млрд доларів та низки інших економічних преференцій для наближених бізнес-структур в обмін на відмову від підписання Угоди про асоціацію з ЄС.

Скориставшись наданими Януковичем можливостями, керівництво РФ перейшло до реалізації вирішального етапу своєї стратегії підкорення України. Ця комплексна, поліваріантна стратегія передбачала як мінімум два основні сценарії. Згідно з першим, базовим передбачалось підпорядкування всієї України переважно легальними політико-економічними методами, що мали забезпечити, по-перше, політичну ізоляцію України від Заходу, а по-друге, її приєднання до інтеграційних проєктів під проводом РФ (Митного і Євразійського союзів), а також ОДКБ. Одночасно з першим відпрацьовувався другий, резервний сценарій на випадок втрати контролю над керівництвом України, який передбачав проведення стратегічної чекістсько-військової операції з метою відторгнення від України її південно-східних регіонів і Криму.

Російська стратегія виходила з чіткого розуміння сутності режиму, що прийшов до влади в Україні в 2010 р. Декларуючи в офіційних завданнях щодо європейської інтеграції посилення практичної взаємодії із Заходом та зміцнення сектору безпеки й оборони, керівництво держави систематично і свідомо саботувало їх виконання. Натомість Янукович і його оточення сформували системне корупційне середовище, створивши на цій основі у тісній взаємодії з російським капіталом олігархічний клан – так звану «Сім'ю».

Після перемоги Януковича на президентських виборах 2010 р. відбувалося стрімке проникнення російської агентури до керівних ланок системи забезпечення національної безпеки України. Показовим є майже одночасне призначення на ключові посади в секторі безпеки й оборони діячів, які мали міцні зв'язки з російськими спецслужбами. Зокрема, слід відзначити призначення Д. Саламатіна (лютий 2012) і П. Лебедева (грудень 2012) на посаду міністра оборони України, О. Якименка – на посаду голови СБУ (січень 2013). Нині ці та інші колишні українські високопосадовці переховуються на території, контрольованій РФ.

Саме за часів правління Януковича завдано нищівного удару обороноздатності України. Фінансування потреб оборони здійснювалося у критично обмежених обсягах на рівні 1 % від ВВП. Причому суттєві обсяги навіть цих украї недостатніх коштів розкрадало оточення Януковича. Розвиток Збройних сил фактично не фінансувався, прискорився розпродаж найбільш сучасних зразків озброєння та його утилізація.

Дезорганізація роботи Міністерства оборони України під виглядом його реформування унеможливила ефективне управління ЗСУ. У 2010 р. було розформоване Об'єднане оперативне командування, а за рік – Командування сил підтримки. Було завершено руйнівне за своєю суттю «реформування» районних (міських) військових комісаріатів, із 2010 р. призупинено зборову підготовку військовозобов'язаних. Саме за часів Януковича майже завершилося руйнування української системи ППО, а найсучасніші зенітно-ракетні комплекси й засоби розвідки були передислоковані до Криму. Підрозділи ЗСУ, ДПС тощо комплектували з повним ігноруванням принципу екстериторіальності переважно місцевими мешканцями.

Символічним актом приниження ЗСУ стало рішення уряду Азарова про передачу історичних будівель Національного університету оборони ім. І. Черняхівського Вищому спеціалізованому суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

У листопаді 2013 р. демонстративні зрадницькі дії Януковича спровокували масові протести в Києві та інших містах України. Спочатку ці протести кремль розглядав не як загрозу виживанню проросійського маріонеткового режиму, а як можливість підірвати потенціал спротиву України російським загарбницьким планам. Ескалація силового протистояння збіглася за часом із зростаючим усвідомленням російським керівництвом реальної перспективи втрати керованості ситуацією в Україні. Очевидно, що проти Євромайдану була застосована методологія організації контрпротестних акцій у вигляді «антимайданів». Саме «антимайдани» надалі стали організаційною основою для сепаратистських проявів у Криму, регіонах Сходу і Півдня України.

Згідно з домовленостями Путіна і Януковича, розпочалася реалізація заходів щодо інтеграції енергетичної, фінансової, оборонно-промислової, авіаційно-космічної сфер України та РФ, початку підготовки до приєднання України до Митного союзу. У комплексі це означало для України втрату прямих контактів із Заходом та повне її підпорядкування інтересам кремля. Тобто Янукович та його оточення вступили на прямий шлях до позбавлення України державного суверенітету й незалежності.

Підтримані кремлівським керівництвом і спецслужбами РФ неодноразові спроби режиму Януковича «втопити у крові» масові народні протести та збройні провокації призвели до ескалації насильства в Києві, загибелі багатьох учасників Євромайдану і працівників правоохоронних органів. Уже в другій половині лютого 2014 р. режим почав швидко втрачати контроль за ситуацією.

Із метою припинення кровопролиття ВР України 21 лютого о 16:52 прийняла закон про відновлення дії конституційних положень 2004 р. Проте Янукович замість невідкладного підписання цього закону о 22:40 втік із Києва, заздалегідь вивізни найбільш цінні речі з резиденції у Межигір'ї. Одночасно з ним втекло і вище керівництво міністерств оборони, внутрішніх справ, податків і зборів, СБУ, Генеральної прокуратури, багатьох інших центральних органів виконавчої влади, обласних і районних державних адміністрацій. Голова ВР і його перший заступник подали у відставку. Усе це в сукупності занурило Україну в правовий вакуум. Поза сумнівом, ці дії були узгоджені з кремлем, який прагнув паралізувати державні інститути України та в такий спосіб унеможливити організований спротив російській агресії.

Таким чином, у критичний момент початку активної фази стратегічної чекістсько-військової операції РФ проти України в Криму, на Сході і Півдні України (20–22 лютого 2014 р.) військово-політичне керівництво держави, вище командування ЗСУ, МВС, СБУ та інших органів сектору безпеки й оборони фактично зникло. У цих умовах український парламент узяв на себе

повну відповідальність за долю України і вжив рішучих заходів із відновлення конституційного ладу, керованості й обороноздатності держави. 22 лютого 2014 р. ВРУ обрала Головою О. Турчинова, на якого було покладено і виконання обов'язків Президента України. У стислі строки було призначене нове керівництво органів сектору безпеки й оборони, а згодом повністю сформований новий Уряд України, а також відновлена діяльність органів виконавчої влади як у Києві, так і в регіонах.

Росія значно активізувала розвідку на території України: облітання літаками-розвідниками кордонів, посилення агентурної роботи, видова й радіоелектронна розвідка проти нашої держави. За задалегідь підготовленим планом були організовані мітинги під сепаратистськими гаслами у містах Севастополь і Сімферополь, у яких провідну роль грали завезені у Крим громадяни Росії з числа спортсменів, працівників охоронних фірм, колишніх військовослужбовців, які виконували роль «обурених кримчан», провокували конфлікти, всіляко намагалися дестабілізувати ситуацію. Уночі 27 лютого 2014 р. російські спецпідрозділи захопили адміністративні будинки парламенту та уряду АР Крим. Підрозділи збройних сил РФ встановили контроль над об'єктами критичної інфраструктури, аеропортами, перевалами, мостами, блокували українські військові частини та об'єкти на півострові, на початку березня вимкнули трансляцію українського телебачення.

Із 20 тис. українських військовослужбовців, дислокованих у Криму, лише 6 тис. виїхали з окупованого півострова на іншу територію України. Водночас, незважаючи на чисельну перевагу агресора, шалений психологічний тиск і блокування військових частин, окремі підрозділи ЗСУ стійко тримали оборону й залишили півострів лише після отримання 24 березня 2014 р. наказу. За цих умов Росія вже в першій декаді березня фактично завершила окупацію півострова.

Путін заявив про свою готовність застосувати ядерну зброю під час операції з окупації Криму в разі втручання країн Заходу. Усупереч нормам українського й міжнародного права було проведено «референдум», який в умовах бойкоту корінним народом Криму – кримськими татарами, присутності великої кількості озброєних російських військовослужбовців начебто зібрав понад 1,2 млн заповнених бюлетенів (що відповідає 83,10 % загальної кількості виборців), із яких нібито 96,77 % засвідчили свій вибір за возз'єднання Криму з Росією на правах суб'єкта РФ.

У російській пресі розгорнулася масова істерія з гаслами про «фашистський переворот у Києві», «незаконну київську хунту» та «нагальну необхідність врятувати російськомовне населення України від оскажених фашистів-бандерівців». Починаючи з 1 березня 2014 р. відбулося розгортання російських ударних підрозділів у Ростовській, Воронежській, Курській, Белгородській, Брянській областях РФ, які перебували в повній бойовій готовності для вторгнення на територію України зі сходу і півдня.

Для політичного виправдання російського вторгнення було використано звернення Януковича, який втік до Росії, до президента РФ Путіна: «Как законно избранный президент Украины заявляю: события на Майдане, незаконный захват власти в Киеве привели к тому, что Украина оказалась на пороге гражданской войны. В стране царят хаос и анархия. Жизнь и безопасность людей, особенно на юго-востоке и в Крыму, под угрозой. Под воздействием западных стран осуществляются открытый террор и насилие. Люди преследуются по политическому и языковому признакам. В этой связи обращаюсь к президенту России с просьбой использовать вооруженные силы Российской Федерации для восстановления законности, мира, правопорядка, стабильности, защиты населения Украины».

Усвідомлюючи небезпеку широкомасштабного вторгнення на територію України з метою відновлення маріонеткового режиму Януковича, нове керівництво України розпочало передислокацію підрозділів Збройних сил і правоохоронних органів України у східні й південні області держави. Було вжито заходів із відновлення дієздатності сектору безпеки й оборони, проведено часткову мобілізацію, почалось формування добровольчих батальйонів для захисту України.

Зухвала агресія РФ отримала гідну відсіч. Усю Україну сколихнув широкий патріотичний рух. Завдяки героїзму військовослужбовців, добровольців, пересічних громадян плани з окупації 8 південних і східних областей України були зірвані, а російський агресор був змушений перейти до прихованої підривної й терористичної діяльності в Україні, за винятком Донецької й Луганської областей, у яких російські та місцеві напіввійськові структури дали поштовх сепаратизму та проголосили «народні республіки». Ними керували люди, які приїхали з РФ, у формі без розпізнавальних знаків. Ці події остаточно засвідчили провал планів російського блицкригу проти України. Спільними зусиллями суспільства й відроджуваної держави ворог був зупинений. Розпочався черговий етап російської агресії проти України – гібридної війни, що розтягнулася на 8 років. Спроби української сторони закінчити війну підписанням мінських угод завершувалися їх швидким порушенням з боку російської сторони. А від прямого спілкування з непідпорядкованим Москві Президентом Володимиром Зеленським Росія постійно відмовлялася.

У 2021 р. РФ двічі стягувала війська до кордонів України – навесні та пізно восени. У грудні Путін уперше в ультимативній формі озвучив вимогу до США та НАТО не приймати до Північноатлантичного альянсу Україну та інші пострадянські країни, а також не надавати їм військової допомоги. Альянс відповів відмовою.

2022 рік: Початок повномасштабної війни Росії проти України

21 лютого 2022 р. Путін визнав незалежність самопроголошених «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки». Відповідні документи ратифікував парламент країни. Він заявив також, що до цих утво-

рень належать території Донецької та Луганської областей України. Це значно більше, ніж регіон, який контролювали сепаратисти.

Удосвіта 24 лютого Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, ударивши ракетними обстрілами по більшості областей країни одночасно із сухопутним наступом. Ця війна стала продовженням російського вторгнення вісім років тому – після анексії Криму та атаки на Схід України.

Та кремль так і не зміг реалізувати свій початковий план швидкого захоплення України та зміни влади в країні, перейшовши до тактики терору та воєнних злочинів колосального масштабу. Головною перепоною для окупантів стали єдність українців та стійкість ЗСУ разом з іншими силами оборони України, а ціною опору – тисячі жертв серед цивільного населення й мільйони доль українців, зруйнованих через втрату близьких, дому, колишнього життя.

Україна мужньо протистоїть російській агресії на всіх фронтах – у збройних діях і міжнародній дипломатії, в економічному блокуванні та розвінчуванні кремлівської брехні, у дотриманні норм міжнародного права та засудженні імперської диктатури. І неодмінно переможе, бо ніколи не здолають раби країну вільних людей!

Матеріал подано за джерелами:

1. Гончаренко Р. Росія проти України. Як дійшло до великої війни. *Deutsche Welle* – *Німецька хвиля*, 28.02.2022. URL: <https://www.dw.com/uk/rosiia-proty-ukrainy-yak-diishlo-do-velykoi-viiny/a-60242572>.

2. «Крим. Війна: передумови російської агресії». Директор Національного інституту стратегічних досліджень, академік НАН України Володимир Горбулін презентував аналітичні матеріали. *Рада національної безпеки і оборони України*. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/2399.html>.

3. Семенова І. Україна вистояла перший місяць великої війни з РФ. Десять головних цифр цих тижнів, які вже вписано у світову історію. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/viyna-v-ukrajini-sogodni-misyac-z-dnya-vtorgnennya-vtrati-rosiji-ta-pidsumki-dlya-ukrajini-50227349.html>.

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ПУТІНСЬКОЇ РОСІЇ

Виповнилося вже 22 роки відтоді, як Владімір Путін став де-факто одноосібним керівником РФ – країни, яка вже увійшла в історію як міжнародний суб'єкт, що замість розвитку демократії та підтримки миру в світі займається лише згортанням прав і свобод всередині та розпалюванням воєнних конфліктів ззовні. Знищення свободи слова, репресії проти опозиції, узурпація влади, зовнішня агресія, окупація та анексія чужих територій, тотальна брехня, цинічна дезінформація, масові вбивства, катування, згвалтування, етнічні чи-

стки, мародерство та численні воєнні злочини – це саме те, із чим сьогодні асоціюється путінська Росія.

Численні факти вказують на системний та невипадковий характер воєнних злочинів, що були скоєні РФ за понад два десятиліття: у Чечні, Грузії, Україні та Сирії. Ці злочини не мають терміну давності, а тому рано чи пізно вони повинні бути розслідувані, а винні – покарані. Цей перелік буде дуже скромним порівняно з масштабами злочинів, але його буде достатньо, аби зрозуміти, що являє собою Росія Путіна.

Воєнний злочин – свідоме грубе порушення законів та звичаїв війни. Це збірне поняття у міжнародному праві, що об'єднує низку серйозних порушень правил ведення бойових дій та норм і принципів міжнародного гуманітарного права, учинених умисно або через грубу необережність. Воєнний злочин є одним із міжнародно-правових злочинів, до яких також належать злочин геноциду, злочини проти людяності та злочин агресії.

У прийнятому 8 серпня 1945 р. Статуті Міжнародного воєнного трибуналу перелічено міжнародно-правові злочини: злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності. Воєнним злочином, відповідно до Статуту, називають порушення законів та звичаїв війни, такі як: убивство, катування або взяття в рабство чи для інших цілей цивільного населення окупованої території; убивство чи катування військовополонених чи осіб, які перебувають у морі; убивство заручників; пограбування державної чи приватної власності; безглузде знищення міст чи сіл; розорення, не виправдане військовою необхідністю, та інші злочини.

Відповідно до Римського статуту можна виділити ті воєнні злочини, які були скоєні Росією та приклади яких буде розглянуто далі:

- умисне вбивство;
- тортури чи нелюдське поводження;
- умисне завдання сильних страждань чи нанесення тяжких тілесних ушкоджень;
- незаконне, безглузде та значне за обсягами знищення чи привласнення майна, що не зумовлене воєнною необхідністю;
- умисне позбавлення військовополоненого чи іншої особи, яка користується міжнародним захистом, права на справедливий судовий процес;
- незаконне обмеження свободи;
- умисний цілеспрямований напад на цивільне населення чи окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях;
- умисний напад на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, які не є воєнними цілями;
- умисне здійснення нападу, коли відомо, що він стане причиною випадкової загибелі чи травмування цивільних осіб чи завдаватиме шкоди їхньому майну, цивільним об'єктам чи спричинить загальну, довготривалу та серйозну шкоду довкіллю, що не можна буде пояснити конкретною чи очікуваною воєнною перевагою внаслідок таких дій у цілому;

- напад на незахищені та такі, що не є воєнними цілями, міста, села, житлові приміщення чи будівлі, або їх обстріл із застосуванням будь-якої зброї;
- убивство чи поранення комбатанта, який, склавши зброю чи не маючи більше засобів захисту, здався в полон;
- пряме або непряме переміщення окупаційною державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію чи депортація або переміщення частини або всього населення окупованої території як у межах відповідної території, так і за її межі;
- умисне нанесення ударів по будівлях, що мають релігійне, освітнє, культурне, наукове чи благодійне призначення, історичних пам'яток, госпіталях та місцях зосередження хворих та поранених, за умови, що вони не є воєнними цілями;
- підступне вбивство чи поранення осіб, які є громадянами протилежної сторони конфлікту чи представниками ворожої армії;
- знищення або захоплення ворожого майна, за винятком випадків, коли таке знищення або захоплення викликано воєнною необхідністю;
- пограбування міста чи населеного пункту, навіть якщо вони захоплені штурмом;
- застосування отрути чи отруєної зброї;
- мобілізація населення окупованої території країною-окупантом у свої збройні сили;
- застосування задушливих, отруйних чи інших газів та будь-яких аналогічних рідин, матеріалів чи засобів;
- застосування зброї, боєприпасів та техніки, а також використання таких методів ведення війни, які спричиняють надмірні пошкодження або непотрібні страждання, чи мають невибірккову дію, що порушує норми міжнародного права збройних конфліктів, за умови, що така зброя, боєприпаси, техніка та методи ведення війни є забороненими та зазначені у відповідному додатку до Статуту шляхом застереження із урахуванням положень, викладених у статтях 121 та 123 Статуту;
- використання присутності цивільної особи чи іншої особи, яка користується міжнародним захистом, для захисту від воєнних дій певних пунктів, районів чи збройних сил;
- умисне вчинення дій, що піддають цивільне населення голоду, шляхом позбавлення його предметів, необхідних для виживання, включаючи умисне створення завад для допомоги, як це передбачено Женевськими конвенціями.

Воєнні злочини як стратегія Росії в Чечні

«Декларація прав людини, протримавшись трохи більше пів століття, впала на Другій чеченській війні», – зазначала Анна Політковська, журналістка, яка поплатилася життям за правду про злочини путінської Росії в Чечні.

Друга російсько-чеченська війна почалася одразу після призначення Володимира Путіна першим заступником і виконувачем обов'язків голови уряду РФ. Ця війна не була сучасною з точки зору міжнародного гуманітарного

права та принципу мінімізації втрат серед цивільного населення. Їй була притаманна особлива жорстокість з боку військових РФ: вона супроводжувалася цілеспрямованими атаками на цивільні об'єкти, масовими й показовими розстрілами, тортурами, стратами, створенням де-факто концтаборів, постійними грабунками та мародерством, згвалтуваннями та великими втратами серед цивільного населення, у яких не було воєнної доцільності.

Сама стратегія федеральних військ РФ передбачала скоєння масових воєнних злочинів, оскільки базувалася на застосуванні невивірених масованих артилерійських обстрілів та авіаударів по населених пунктах із метою скоротити до мінімуму безпосереднє зіткнення з чеченськими збройними силами. При цьому бомбардування навмисно вели по житлових кварталах, щоб чеченські збройні загони залишили їх до того, як туди увійдуть російські війська.

Коли в населений пункт заходили федеральні війська, то починалася так звана «зачистка», в основі якої лежало таке ставлення до цивільного населення, яке має ознаки воєнних злочинів. Міжнародне гуманітарне право вимагає чітко розділяти цивільне населення та учасників збройного конфлікту. Російське командування фактично всіх чеченських чоловіків певного віку вважало учасниками бойових дій: «чоловіки від 25 до 40 років, фізично сильні, із недавно поголеною бородою і/або з непрямими ознаками носіння зброї». Генерал Казанцев, командувач об'єднаним угрупованням російських військ у Чечні, 11 січня 2000 р. заявив, що біженцями можуть вважатися «лише жінки, діти і чоловіки старше 65 років». Він також додав: «Усі інші підлягають затриманню до з'ясування обставин у кожному конкретному випадку». Поставлена перед збройними силами РФ мета – «нейтралізувати» та «знищити» всіх «терористів» – і прирівнювання фактично всього чоловічого населення Чечні до «учасників бойових дій» свідчить про прагнення заподіяти шкоду цілій категорії осіб, що є воєнним злочином за визначенням.

Масове вбивство в Нових Алдах

5 лютого 2000 р. російські військові розстріляли мінімум 56 мирних жителів у селищі Нові Алди та прилеглих районах міста Грозного. Більшість убитих становили чеченці, деякі – росіяни. Так звану «зачистку» проводив російський ОМОН, який діяв максимально жорстоко, розстрілюючи дітей, жінок і людей похилого віку, а потім спалюючи ще живих людей. Очевидці подій також повідомляли про згвалтування жінок та відрізання голів. ОМОН спочатку вимагав від жителів золото і гроші, після чого їх розстрілювали, при цьому у деяких трупів російські військові виривали навіть золоті зуби.

У 2007 р. Європейський суд із прав людини розглянув так звану справу «Мусаєв та інші проти Росії» – про масовий розстріл мирних жителів у селі Нові Алди. Усі заявники були родичами вбитих. Юсуп Мусаєв 5 лютого 2000 р. був свідком вбивства дев'яти осіб, семеро з яких були його родичами. Сулейман Магомадов приїхав у Нові Алди після «зачистки», щоб поховати останки двох своїх братів, які 5 лютого були спалені, можливо, заживо. Тамара Магомадова була дружиною одного з убитих братів Магомадових. Ма-

ліка Лабазанова у дворі власного будинку стала свідком вбивства російськими військовими трьох своїх родичів: 60-річної жінки, 70-річного старого і 47-річного інваліда. Усі вони були розстріляні за те, що не змогли зібрати названу вбивцями суму як викуп за своє життя.

Суд у Страсбурзі одноголосно відхилив усі аргументи російського уряду та визнав, що відповідальність за неправомірні вбивства родичів заявників лежить на владі Росії. Суд також встановив, що Росія не провела належного розслідування та не покарала злочинців, яких було дуже просто встановити хоча б тому, що деякі з них не прикривали обличчя масками. Досі вбивці десятків цивільних людей у Нових Алдах не просто не покарані, але й залишаються з погонями та орденами.

Обстріли колон біженців

22 жовтня 1999 р. федеральні сили заборонили цивільним особам, які хотіли втекти з Чечні від обстрілів і бомбардувань, перетинати кордон республіки. Через чотири дні російські державні ЗМІ поширили повідомлення про те, що з 29 жовтня для виїзду в Інгушетію з Чечні буде відкритий «гуманітарний коридор». Велика кількість людей вирішила скористатися цією можливістю, але проїзд так і не був відкритий. Сотні машин із біженцями, які накопичилися біля КПП, почали повертатися в бік Грозного. Однак біля села Шаамі-Юрт колона була раптово атакована з повітря. Десятки людей були вбиті та поранені.

Відомі й інші випадки обстрілу колон біженців, які відбувалися восени і взимку 1999 р. та на початку 2000-го. Так, наприклад, того ж дня, 29 жовтня 1999 р., аналогічна трагедія відбулася біля станиці Горячеісточненське: російські військові відкрили артилерійський вогонь по колоні біженців, а потім протягом чотирьох годин не пропускали до місця обстрілу колоні місцевих жителів, які хотіли надати допомогу постраждалим та забрати тіла загиблих.

Мародерства, згвалтування, страти, знуцання, торгівля людьми, фільтраційні табори

Масові вбивства цивільних, знуцання, торгівля людьми, мародерство та згвалтування стали «візитною карткою» російських військових під час другої чеченської кампанії. Також існували фільтраційні табори, наприклад, у Чорнокозовому, у яких десятки тисяч цивільних чеченців зазнали тортур. Факти цих злочинів установлені та засуджені Європейським судом із прав людини. Наразі достовірно відомо про те, що під час так званих «зачисток» російські військові вимагали гроші та золото в місцевого населення як викуп за своє життя або свободу. Якщо в родини не вистачало грошей, щоб відкупитися, то чоловіків жорстоко били та забирали у фільтраційні табори або просто розстрілювали на місці. За жінок та дівчат також треба було платити, інакше їх гвалтували, били та знуцалися над ними. Відомі непоодинокі випадки, коли після згвалтування їх просто вбивали. Постійно відбувалося мародерство: виносили все, що мало хоч якусь цінність. У багатьох населених пунктах так звана «зачистка» відбувалася неодноразово, а тому одні й ті ж самі будинки

були пограбовані російськими військовими багато разів. У деяких селах рахунок проведених «зачисток» ішов на десятки.

Поліна Жеребцова, письменниця-документаліст, автор чеченських щоденників:

«12 лютого 2000 року приїхала мама моєї подруги Хави. Насамперед кинулася до нас. Запитала, де її чоловік Султан? Ми розповіли:

“Султан 18 січня, після похорону брата сусідки Ази, пішов провідати ваш будинок, в приватний сектор. Вранці 19 січня нас виселили на “зачистку”. Але з нами твого чоловіка не було! Через 9 днів ми повернулися додому. Твого Султана більше ніхто з нас не бачив”.

Мама красуні Хави відразу заплакала. Її наполегливо покликали Аза і Вовка. Сказали, що знають, де лежить Султан, і повели. Як потім з'ясувалося, Аза, Ольга, Вовка і Ліна, блукаючи по приватному сектору в пошуках поживи, знайшли батька моєї подруги. Його розстріляли, і не одного. Поруч з ним на снігу лежали ще двоє людей. “З цієї вулиці і вище, – розповідали місцеві жителі, – йшли федеральні частини з осетинами. Це був жах! Інгушів вони особливо ненавиділи після конфлікту в 1993 році через спірні землі. Тому розстріляли їх втрьох. Там були місцевий російський хлопець, чеченець, і привели цього інгуша.

– Щоб був інтернаціонал, – сміялися військові. А ховати тіла не віддали...”

Недалеко від цього місця розстріляли стару жінку в нічній сорочці і її доньку. Вона була повністю роздягнена, років 30-ти. Приблизно через два квартали і вище, якщо підніматися від нас приватним сектором вгору, розстріляли дівчинку-чеченку семи років з її матір'ю і з тіткою. Люди з цієї вулиці розповіли, що старшу сестру розстріляної дитини, дівчину приблизно мого віку, військові забрали з собою. У підвал гуртожитку від хлібозаводу військові кинули гранату. Загинули і чеченці, і росіяни, люди, які ховалися там від обстрілів. Багато людей! Були діти...»

Анна Політковська, російська журналістка та правозахисниця:

«...Напередодні літа 2002 року, 33-й місяць другої чеченської війни. Безпросвітність – у всьому, що стосується її фіналу. “Зачистки” не припиняються і схожі на масові аутодафе. Тортури – норма. Безсудні покарання – рутинна. Мародерство – буденність. Викрадення людей силами федеральних військовослужбовців з метою подальшої робо- (живими) і трупо- (мертвими) торгівлі – тривіальний чеченський побут.

З 28 січня по 5 лютого 2002 року “зачистка” відбулася в селі Старі Атаги. Для Старих Атаг вона стала 20-ю. 15 тисяч чоловік в 20-й раз виявилися заблоковані декількома кільцями бронетехніки не тільки всередині села, а й поквартально, повулично, побудинково... Що творилося всередині?

Увечері 28 січня кілька “кілець” солдатів і бронетехніки оточили село. До світанку всі вулиці були перекриті БТРами із замазаними брудом номерами

ми. Під страхом розстрілу на місці людям заборонили залишати будинки і двори...

– Я перебував удома. Я знав, що хвіртка повинна бути відкритою, інакше вони танком або БТРом виб'ють ворота, – розповідає 70-річний Імран Дагаєв. – О пів на сьому ранку в наш двір увірвалися військові. На мене направили автомат. Я відразу показав паспорт, але вони навіть не звернули на нього уваги. У решти членів сім'ї теж не запитали паспортів. Перша вимога військового, цілком ймовірно, старшого, була такою: “Давай гроші і золото!” Він же додав: “Що є цінного, давай все”. Я відповів: “У мене немає грошей і золота, я отримую пенсію, і на цю пенсію ми живемо – нас одинадцять чоловік”. Він сказав: “Мене не хвилює, як ти живеш. Давай!” Вони розійшлися по кімнатах, стали все перевертати догори дном. Рухатися нікому не дозволяли. Шафу з одягом кинули на підлогу, і вона відразу розкололася. Стали нищпорити в посуді. В одній із ваз знайшли золоту каблучку та ланцюжок моєї невістки. Їх взяв один із військових. Інші стали вибирати посуд. У них були приготовлені поліетиленові пакети, вони туди склали сервіз. Один взяв мої нові туфлі і по одному засунув їх собі в куртку. Сервант із залишками посуду жбурнули на підлогу, і весь посуд розбився. Перекидали крісла та дивани і розрізали їх ножами в пошуках захованих грошей. Але більше нічого цінного не знайшли. Бігаючи по кімнатах у пошуках цінних речей, вони запитували: “Де твої сини?” Я відповів, що син мій загинув, а більше у мене немає.

Старий Дагаєв справді щойно поховав 30-річного сина Алхазура, і для повноти картини залишається додати, за яких обставин. За дорученням сільської адміністрації Алхазур, разом з іншими, поїхав в Ханкалу, на головну військову базу, за тілом односельця, спочатку затриманого під час попередньої “зачистки”, а потім убитого там же, в Ханкалі. Посередником при викупі трупа був військовослужбовець, який представився співробітником фсб сергієм кошелевим. Він зажадав за труп наступне: барана, відеокамеру та “Жигулі”. Але, отримавши все це, труп так і не віддав. При цьому всі, хто привіз викуп у Ханкалу, безслідно зникли. Сталося це 22 грудня 2001 року. На 14-й день тіла всіх зниклих знайшли неподалік від Ханкали, у кюветі. В Алхазура Дагаєва було виколоте око, тіло виявилось чорним від побоїв, а вбили його пострілом з пістолета в ліву скроню з близької відстані...»

Злочинні дії Росії в Грузії

Російсько-грузинська війна була повністю спланована та організована Москвою. І хоча гаряча фаза цієї війни тривала лише декілька днів, але навіть за такий час російські війська встигли вчинити чимало воєнних злочинів. Серед них – умисні обстріли населених пунктів та об'єктів цивільної інфраструктури, тортури та знущання над військовополоненими, етнічні чистки, знищення майна грузинського населення та інші.

Ще напередодні загальноприйнятої дати початку російсько-грузинської війни грузинські села тиждень обстрілювали артилерійським вогнем із тери-

торії Південної Осетії. Цікавим є той факт, що просто в казармі так званих «російських миротворців» у районі Цхінвалі був розташований спостережний пункт артилерійського коригувальника так званої «південноосетинської армії», із якого і спрямовували вогонь на грузинські цивільні об'єкти. Тобто штатний військовослужбовець південноосетинської армії тиждень коригував артилерійський вогонь по грузинських селах просто з казарми так званих «російських миротворців». Це є беззаперечним доказом того, що російських та південноосетинських військових необхідно розглядати як одну сторону конфлікту. Тому за усі військові злочини, які були скоєні чи росіянами, чи так званими «силами Південної Осетії», відповідальність несе Москва, оскільки саме вона готувала цю війну, розпалювала її та керувала так званою «армією Південної Осетії».

Незалежна міжнародна місія зі встановлення фактів у зв'язку з військовим конфліктом у Грузії (IFFMCG), створена Радою ЄС, у 2015 р. повідомила, що в результаті збройного конфлікту близько 850 осіб загинуло і більше 100 тис. цивільних осіб залишили свої будинки. Прокурор зібрав інформацію, яка вказує на те, що від 51 до 113 цивільних осіб – етнічних грузинів – загинули в результаті насильницької кампанії з переміщення, організованої збройними силами Південної Осетії за підтримки військових РФ. Від 13 400 до 18 500 етнічних грузинів були насильно переміщені з Південної Осетії та 20-кілометрової «буферної зони», створеної вздовж адміністративного кордону між Південною Осетією і рештою Грузії, а близько 5 тис. житлових будинків, що належать етнічним грузинам, були зруйновані.

Також існує достатньо доказів того, що керовані Росією так звані «південноосетинські сили» здійснили такі злочини проти людяності, як вбивство, депортація або насильницьке переміщення населення, переслідування будь-якої ідентифікованої групи або спільноти за етнічними мотивами.

Росія вже протягом 10 років цілеспрямовано проводить політику знищення майна та культурної спадщини грузинського населення на окупованих територіях Абхазії й Південної Осетії. У 2017 р. були повністю знищені стародавні руїни VIII і IX ст. біля села Цебелда в Абхазії, що є безповоротною втратою грузинської культурної спадщини.

Російсько-грузинська війна супроводжувалася жорстоким ставленням та вбивствами грузинських військовополонених. Так, наприклад, грузинський капрал Імеда Куташвілі був у полоні всього 12 днів, але цього вистачило, щоб фактично стати інвалідом. 8 серпня його підрозділ біля села Нікозі потрапив під бомбардування російських Су-25. Шансів вижити в разі опору в них не було. І вони вирішили здатися. Грузинські військовополонені перебували під вартою в роздягальні спортзалу. Знущати над ними приходили всі – козаки, осетини, російські військові. Їх жорстоко били і виводили «на розстріл». Одного з полонених насправді розстріляли, і потім його товаришам наказали винести його й закопати. Самого Куташвілі теж хотіли розстріляти,

але за нього заступився чеченець, який сказав, що Куташвілі дуже схожий на його сина, який зараз хворий, і він не може допустити смерті «двійника».

Потім їх обміняли на полонених російських пілотів. Куташвілі згадував, як із грузинської сторони несли на ношах доглянутого та підлікованого російського пілота, який, імовірно, бомбив їхній підрозділ і вбивав його товаришів. А з боку російських окупантів йшли вони – замучені знущаннями й тортурами грузинські солдати.

«Ілюзія миру та спокою» в окупованому Криму

20 лютого 2014 р. РФ почала операцію з окупації Української Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. І хоча Москва проголосила Крим «своєю територією», але з точки зору міжнародного права півострів лишається невід'ємною частиною України, незаконно окупованою РФ.

Незважаючи на те, що РФ всіляко намагалася створити «ілюзію миру та спокою» в окупованому Криму, насправді упродовж усіх років окупації півострова там відбувалися справжні та чітко визначені міжнародним правом воєнні злочини:

1. Зміна етнічного складу шляхом переміщення Росією як країною-окупантом частини власного цивільного населення в окупований нею Крим та депортація частини населення Криму

За офіційними російськими даними, із території Росії до окупованого Криму переїхали приблизно 100 тис. осіб, але експерти вважають, що ця цифра занижена та справжня кількість переміщених осіб може сягати 270 тис. Водночас відбувається систематична депортація жителів півострова, які відмовилися отримувати незаконні російські паспорти. За даними Кримської правозахисної групи, за період окупації з Криму депортовано близько 2 550 осіб, переважна більшість із яких є громадянами України. Також слід зазначити факти незаконної заборони на в'їзд до Криму представників корінного народу півострова – кримських татар та їхнього лідера Мустафи Джемілева.

2. Незаконне позбавлення волі

Принаймні 8 осіб зазнали кримінального переслідування в судах Криму та засуджені на різні терміни тюремного ув'язнення під час судових розглядів, спрямованих проти проукраїнських активістів та кримських татар. Згідно з наявними відомостями, ці особи були засуджені на терміни тривалістю від 2 до 4 років. Загалом за перші три роки окупації Криму близько 70 осіб були позбавлені волі в рамках політично мотивованих кримінальних справ.

3. Обмеження свобод (свободи слова, свободи засобів масової інформації, релігійної свободи тощо)

Заборона мітингів та акцій, згортання свободи слова, знищення незалежних ЗМІ, блокування українських інформаційних ресурсів, заборона дозволених українським законодавством організацій, таких, як Меджліс кримськотатарського народу, «Свідки Єгови» чи «Хизб ут-Тахрир», – усе це прирівнюється до воєнних злочинів, які РФ вчиняє в Криму як країна-окупант.

4. Примус жителів окупованого Криму до служби в ЗС Росії

Згідно зі звітом канцелярії Міжнародного кримінального суду, починаючи з 2014 р. чоловіків призовного віку, що проживають у Криму, чотири рази призивали до ЗС РФ – навесні 2016-го, у період із квітня по липень 2017-го, у жовтні 2017-го, а також навесні 2018-го. За даними Кримської правозахисної групи, не менше 12 229 громадян України, жителів Криму, призвали до лав ЗС Росії з весни 2015 по весну 2018 року.

5. Переміщення засуджених осіб

Переміщення засуджених осіб з окупованої території на територію країни-окупанта також вважається воєнним злочином. За даними правозахисників, рахунок переміщених із Криму до Росії засуджених осіб пішов на сотні. Міжнародний кримінальний суд повідомляє про мінімум 59 установлених фактів переміщення засуджених осіб із території Криму до РФ.

6. Порушення права власності в окупованому Криму та місті Севастополь

Проведена в Криму у вересні 2014 р. так звана «націоналізація» стала грубим порушення міжнародного гуманітарного права, що прирівнюється до воєнного злочину. Були порушені права власності багатьох українців, що проживають в окупованому Криму або на материковій Україні. Звіт канцелярії Міжнародного кримінального суду говорить про щонайменше 280 об'єктів нерухомого майна, що належали приватним особам, компаніям, а також культурним і науковим установам.

7. Обшуки, приниження, тортури, вбивства, викрадення, знущання тощо

Будинки кримських татар та проукраїнських активістів стали об'єктами постійних обшуків з боку російських силовиків. За даними уповноваженого Президента України у справах кримськотатарського народу Мустафи Джемільєва, окупанти провели понад 800 обшуків, більшість із яких припадає на кримських татар. Моніторингова місія ООН із прав людини в Україні оприлюднила звіт щодо порушень міжнародного права в окупованому Криму, серед яких затримання й катування, від яких страждають переважно кримські татари. У період із 13 вересня 2017 по 30 червня 2018 року в Криму задокументовано 81 випадок порушення прав людини, жертвами яких стали 167 осіб, у тому числі 34 жінки і 72 представники національних меншин. За даними місії, до осіб, яких утримували під вартою, застосовували заборонені методи, зокрема тортури електричним струмом і сексуальне насильство. Кількість насильницьких зникнень із початку окупації зросла до 40.

8. Порушення права на освіту рідною мовою

Росія цілеспрямовано знищує українську мову в окупованому нею українському Криму. Усі загальноосвітні школи Криму ще у 2014 році були незаконно переведені на російські підручники та російську програму навчання.

Віроломства Росії під час війни на Сході України

До моменту повномасштабного вторгнення в Україну Росія заперечувала свою участь у війні на Сході України. Ось деякі факти зухвалих воєнних злочинів, скоєних РФ.

«Іловайський котел»

Активна фаза бойових дій між українськими військами та підрозділами ЗС РФ й бойовиками відбулася 25–26 серпня 2014 р. в районі Іловайська Донецької обл. Не припиняючи обстрілювати українські війська, російська сторона запропонувала їм припинити опір, скласти зброю, здати військову техніку і вийти з оточення. Такі умови були відхилені. У подальшому була досягнута домовленість про вихід із технікою та зброєю. Згідно з домовленістю, на світанку 29 серпня, після прибуття 2 БТРів РФ (одного – у Многопілля, другого – в Агрономічне) планувалося здійснити супровід за двома маршрутами двох колон українських підрозділів до рубежу Старобешево – Новокатеринівка. Близько шостої ранку 29 серпня прибув БТР зі складу ЗС РФ у район Многопілля, де російський офіцер повідомив начальнику розвідки оперативного командування «Південь», що умови виходу змінено, але, зрештою, було підтверджено дозвіл на вихід сил АТО із зачохленим озброєнням. За цей час підрозділи ЗС РФ зайняли вигідні позиції та розстріляли впритул колони українських військ, які виходили з Іловайська.

Генеральний штаб ЗСУ наголошує, що це не був прорив з оточення. Інакше українські війська не йшли б колонами, а проривалися б найбезпечнішими напрямками вночі декількома маршрутами у відповідному бойовому порядку на широкому фронті. На практиці цього не було, оскільки це був вихід під гарантії російської сторони. Таким чином, ці дії військових РФ є воєнним злочином, оскільки відповідають поняттю «віроломне вбивство». За офіційними даними, у результаті цього воєнного злочину загинуло 366 українських військових, 429 були поранені.

Навмисні обстріли цивільного населення та розміщення артилерії серед житлових будинків

Із самого початку військової агресії на Сході України Москва використовувала тактику обстрілу цивільного населення з подальшим звинуваченням у цьому злочині української сторони. Яскравим прикладом є зізнання одного з російських найманців Олександра Лиса, який влітку 2014 р. воював у Луганську і через кілька років потому сказав, що обстріл Луганська вели не «українські ДРГ», а бійці батальйону російських найманців «Заря».

В інтернет-мережі є відео, на якому зафіксовані кілька російських БМ-21 «Град», що ведуть вогонь у напрямку українських військових, але одна така машина веде вогонь у зворотному напрямку, імітуючи «вогонь ЗСУ по цивільних об'єктах Донбасу».

Іншим злочином, який наражає цивільне населення на небезпеку, є розміщення російської артилерії серед житлових будинків. Таку тактику російські гібридні війська використовують, щоб прикритися мирним населенням або навмисно викликати вогонь у відповідь для пропагандистської «картин-

ки». Існує велика кількість фото- та відеоматеріалів, на яких зафіксоване використання реактивної артилерії, ствольної артилерії та мінометів, що розташовані просто серед житлових будинків.

Вбивства, страти, тортури, знущання, згвалтування, відсутність права на справедливий суд та незаконне позбавлення волі

Усе це стало нормою для окупованої частини Сходу України. 24 травня 2014 р. полковник-феєсбешник Росії Гіркін у Слов'янську підписав так званий «протокол трійки» за радянським зразком про страту без суду та слідства двох місцевих жителів. У такий самий спосіб у Слов'янську були вбиті десятки людей. У червні 2014 р. підконтрольні Гіркіну люди викрали чотирьох служителів місцевої протестантської церкви. Спочатку російські найманці вимагали за їхнє життя викуп, але після отримання грошей посадили в автівку та заради забави розстріляли.

Російський найманець Павлов на прізвисько «моторола» у 2015 р. у коментарі Kyiv Post заявив, що особисто вбив 15 українських військовополонених. Декілька разів російські найманці проводили в окупованому Росією Донецьку так званий «парад полонених», що також є воєнним злочином.

У звіті про російські воєнні злочини у Східній Україні в 2014 р. задокументовані численні вбивства, тортури, знущання та згвалтування стосовно цивільних та військовополонених українців. Дуже поширені знущання, катування та вбивства на ідеологічному ґрунті – за проукраїнську позицію чи будь-яку допомогу українським військовим цивільні можуть поплатитися здоров'ям або навіть життям.

Заборонені міни та боєприпаси

Під час звільнення населеного пункту Широкине росіяни замінували забороненими протипіхотними мінами «Чорна вдова» тіла загиблих невідомих людей. У серпні 2018 р. в районі Гранітного (Донецька обл.) українські розвідники виявили заборонений російський мінно-вибуховий комплекс НВП-П «Охота». Під час проведення робіт з очищення звільнених територій українські сапери знайшли інші російські вибухові пристрої – протипіхотні міни ПМН-2, які заборонені Оттавською конвенцією.

Окрім використання заборонених мін, українська сторона зафіксувала випадки застосування російськими військами заборонених снарядів із білим фосфором, які викликають особливо тяжкі та болісні каліцтва або ж призводять до повільної та болісної смерті.

Захоплення або вивезення українського майна до Росії

У 2017 р. російські маріонетки з т. зв. «ДНР» та «ЛНР» провели «націоналізацію» підприємств на окупованій Росією частині України. Привласнення майна не оминуло і простих громадян: російські маріонетки, відкрито і не соромлячись, запровадили так зване «державне управління» стосовно нерухомості, яка належить тим українцям, котрі змушені були тікати від війни та російської окупації. До того ж уже у 2016 році до РФ було вивезене майно та обладнання понад 20 українських заводів. Яскравим прикладом такого зухва-

лого мародерства став сюжет у російських ЗМІ про вивезений до РФ Луганський електромашинобудівний завод.

МН17

17 липня 2014 р. російські військові, замість українського військово-транспортного літака АН-26, знищили цивільний авіалайнер Boeing 777-200ER авіакомпанії Malaysia Airlines, що здійснював плановий рейс МН17 за маршрутом Амстердам – Куала-Лумпур. Загинули усі 298 чоловік на борту.

Авіаудари по цивільних об'єктах як «візитна картка» війни Росії в Сирії

У вересні 2015 р. РФ почала військову операцію в Сирії, яка мала на меті зберегти при владі тирана Асада та супроводжувалася численними воєнними злочинами. 7 жовтня 2016 р. Держсекретар США Джон Керрі звинуватив Москву й уряд в Дамаску у проведенні цілеспрямованої стратегії тероризування цивільного населення в Алеппо і в знищенні будь-кого, хто опиняється на заваді реалізації їхніх військових завдань: «Росія і режим Башара Асада зобов'язані дати світові трохи більше, ніж просто пояснення, чому вони продовжують завдавати ударів по лікарнях і медичних центрах, по дітях і жінках. Ці дії спонукають почати повноцінне розслідування їх як воєнних злочинців, і ті, хто їх здійснює, повинні бути притягнуті до відповідальності».

Режим Асада та його союзник Росія практикували навмисну стратегію оточення, облоги та блокування доступу цивільних людей на непідконтрольній Дамаску території до ліків, їжі, товарів першої необхідності та гуманітарної допомоги. За даними ООН, у вересні 2016 р. понад 600 тис. цивільних сирійців опинилися у повній блокаді.

Для РФ стало нормою завдавати ударів по цивільних об'єктах та цивільному населенню в Сирії. Прикриваючись брехнею про «боротьбу з тероризмом», упродовж усієї операції Москва завдавала авіаударів по простих сирійцях, що живуть на непідконтрольній диктатору Башару Асаду частині Сирії. За даними правозахисників, рахунок жертв серед цивільного населення від дій Росії пішов на тисячі. Станом на кінець 2017 р. загинули 5 тис. 783 цивільних, включно з жінками та дітьми. Особливо підступним воєнним злочином Росії в Сирії стала практика так званих «подвійних ударів», коли після першої атаки російські військові чекали, поки рятувальники та небайдужі приїдуть на допомогу постраждалим, а потім завдавали повторного удару, щоб збільшити втрати серед цивільного населення.

Навмисні та систематичні атаки на госпіталі, лікарні та інші цивільні об'єкти стали «візитною картою» Росії в Сирії. Загалом станом на кінець 2017 р. спостерігачі нарахували 817 атак російських військових на життєво важливі цивільні об'єкти, зокрема 141 випадок атак на медичні установи.

30 листопада 2015 р. авіація РФ знищила хлібопекарню найбільшої турецької гуманітарної організації Humanitarian Relief Foundation в сирійському місті Саракіб у провінції Ідліб, яка постачала хліб для 45 тис. переселенців.

Комісія ООН із військових злочинів, починаючи з 2011 р., зафіксувала 27 хімічних атак, учинених режимом Асада. У січні 2018 р. держсекретар США Рекс Тіллерсон заявив, що «Росія відтоді, як увійшла в Сирію, розділяє відповідальність за жертви в Східній Гуті та інші численні жертви серед сирійців у результаті застосування хімічної зброї». Експерти та правозахисники впевнені, що Росія не лише заохочувала ці хімічні атаки, але і допомагала приховувати сліди злочинів.

Росія періодично застосовувала заборонені фосфорні, касетні та вакуумні бомби для атаки на підконтрольні повстанцям населені пункти та об'єкти цивільної інфраструктури. У вільному доступі є велика кількість фото- та відеоматеріалів, які підтверджують, що згадані типи боєприпасів використовували саме збройні сили РФ. 18 червня 2017 р. російський пропагандистський телеканал «РТ» у своєму сюжеті, присвяченому Сирії, випадково крупним планом показав касетні запалювальні бомби РБК-500 ЗАБ-2,5СМ. Після того, як журналісти та правозахисники звернули на це увагу, кадри з боєприпасами були видалені з сюжету.

Воєнні злочини Росії в Україні

За повідомленням Офісу Генерального прокурора України, станом на 25 березня зареєстровано 2 702 злочини агресії та воєнні злочини і 1 640 злочинів проти національної безпеки. 15 березня Сенат США одноголосно ухвалив резолюцію, яка вимагає розслідування щодо президента Росії Путіна як воєнного злочинця. 23 березня Сейм Польщі визнав Путіна воєнним злочинцем.

Російські окупанти вбивають, калічать і катують мирних мешканців, гвалтують жінок і дівчат. Зафіксовані численні випадки вбивств мирних жителів і мародерства (грабування підприємств, магазинів та осель українців) з боку російських військових на захопленій українській території.

Російські війська руйнують житлову інфраструктуру, пам'ятки архітектури та храми, медичні установи, освітні заклади, об'єкти життєзабезпечення населення, такі як електропідстанції, водо- та газопроводи, об'єкти транспортної інфраструктури, обстрілюючи населені пункти в Україні. Значних пошкоджень зазнали православні храми, постраждали також мечеті, синагоги, протестантські церкви, релігійні освітні заклади та важливі адміністративні будівлі релігійних організацій.

Війська РФ обстрілюють машини екстреної медичної допомоги, вбивають медичних працівників, розстрілюють гуманітарні коридори. Російські окупанти вбивають, викрадають і катують українських журналістів, політиків і громадських діячів, вивозять, депортують українських громадян, беруть у заручники мерів українських міст.

Міжнародний кримінальний суд ще на початку березня, за зверненням 39 країн, оголосив про початок розслідування воєнних злочинів унаслідок вторгнення Росії в Україну. За словами Генпрокурора Ірини Венедиктової, станом на 21 березня вже 6 країн розпочали розслідування військових злочинів Росії: Естонія, Литва, Німеччина, Польща, Словаччина, Швеція. Згідно з міжнарод-

ним кримінальним кодексом, прокуратура тієї чи іншої держави може розслідувати військові злочини та злочини проти людяності у всьому світі.

Світ має нарешті засудити військові злочини Росії та воєнного злочинця Путіна не лише заради солідарності з Україною, дотримання норм міжнародного права, а й заради справедливості, гуманності, заради недопущення збройної агресії однієї країни проти іншої, заради демонстрування диктаторським режимам, що за все скоєне обов'язково доведеться відповісти і перед своїм народом, і перед світом, заради підтримки демократичного розвитку світової спільноти, заради миру на Землі.

Матеріал подано за джерелами:

1. Воєнні злочини під час війни Росії проти України (2022). *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Воєнні_злочини_під_час_війни_росії_проти_України_\(2022\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Воєнні_злочини_під_час_війни_росії_проти_України_(2022)).

2. Воєнні злочини Росії в світі: від Чечні до Сирії. *MIP UKRAINE*. URL: https://mkip.gov.ua/files/pdf/%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D1%83%D0%BA%D1%80.pdf.

3. Воєнні злочини Росії в Україні розслідують вже 6 країн світу. *Юридична Газета online*, 21 березня, 2022. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/voenni-zlochiny-rosiyi-v-ukrayini-rozsliduyut-vzhe-6-krayin-svitu.html/>.